

Orglarna i Jeppo kyrka
Jepuan kirkon urut

© Birgitta Sarelin

Text /Teksti: Birgitta Sarelin

Bilder/Kuvat: Birgitta Sarelin, om inte annat anges/ellei toisin mainita

Översättning till finska/Suomennos: Esa Killström

Ombrytning/Taitto: Birgitta Sarelin

Nykoprint

Nykarleby/Uusikaarlepyy 2023

Förord

Det är med stor tillfredsställelse jag har sammanställt denna historik. Mitt intresse för orglar och orgelmusik väcktes när jag som femåring fick se, höra och uppleva hur kantorn spelade på gamla orgeln. Som elvaåring fick jag bevittna när Jehmlichorgeln sattes upp på läktaren. Ingen hindrade min närvaro. De tyska farbröderna bara log när den lilla flickan var så förtrollad av deras jobb. Speciellt spännande var det att se och höra när orgelbyggarna höll på med intoneringsarbetet. De jobbade sig fram pipa för pipa, lyssnande och justerande. Några år senare fick jag av kantor Lars Jungar förtroendet att öva så mycket jag ville på instrumentet.

Hjälp med framletande ur arkiv och med letande efter övrigt källmaterial har jag fått av Ole Nordström, Stefan Lönnquist och Sixten Enlund. Omslagsbilden har putsats av Elias Nordström. Ett varmt tack till Er! Tack också till församlingens personal i Jeppo som har hjälpt mig att komma in i arkivet. En skrift av detta slag måste sakgranskas och för detta tackar jag orgelkunnige Stefan Lönnquist. För den finska översättningen riktar jag ett varmt tack till Esa Killström. Den finska texten har översetts av Helmuth Gripentrog och Sirkka-Liisa Jussila-Gripentrog. Varmt tack även till Er!

Jeppo den 16 augusti 2023

Birgitta Sarelin

*Gamla orgeln på den för ändamålet byggda läktaren åren 1888–1963.
Vanhat urut varta vasten rakennetulla parvella vuosina 1888–1963.
Bilden är hämtad från/Kuva lainattu kirjasta Historik över Jeppo, 1988.*

Den gåtfulla 1700-talsorgeln

Jeppo kyrka invigdes den 30 juni 1861 som "bönehus", eftersom det var ett sådant man hade anhållit om att få bygga. Då fanns det inte ännu någon orgel. En sådan fick man klara sig utan i 27 år.

Varför räckte det så länge innan man skaffade orgel? Protokoll finns inte kvar. En ödesdiger prästgårdsbrand den 29 december 1886 förstörde prästfamiljens hem, kyrkoarkivets böcker och handlingar, bland dem kyrkböckerna, protokollböcker och andra handlingar som rörde kapellförsamlingens angelägenheter. Därmed är "Bref från Jeppo", daterat den 15 december 1885 och publicerat i *Österbottniska Posten* den 7 januari 1886, en värdefull källa för få reda på hur kapellborna tänkte i orgelfrågan fram till prästgårdsbranden. Orgelanskaffning hade diskuterats många gånger:

En orgel har man tänkt på att få hit och för den goda saken ha hållits åtskilliga kyrkostämmor, men utan resultat, emedan stridigheter om medlenas anskaffande uppstått. Ett parti will sätta kommunens bränwins medel till kyrko-orgeln, ett annat till folkskolan och emedan intet förmedlande förslag ännu sett dagen, stå de ofwan nämnda medlena obegagnade. Saken har dock med ifwer och intresse blifwit omfattad och den dag torde wäl randas i sinom tid, då man från en nybyggd läktare i Jeppo kyrka också får höra sköna orgeltoner göra gudstjensten högtidligare.

Även änkan Katarina Sandberg hade testamenterat 500 mark för inköp av en orgel. Denna grundplåt, som i 2022 års penningvärde motsvaras av cirka 2 500 euro, utökades med tiden. Och en orgel skulle snart finnas att köpa.

Orgelauktioner i Pedersöre

Vid en kyrkostämma i augusti 1887 hade man i Pedersöre enhälligt beslutat skaffa en ny orgel till kyrkan. Den gamla orgeln skulle bjudas ut till "[g]rannkommuner eller församlingar som wore sinnade att anskaffa orgel i sina kyrkor ... för drägligt pris". Samtidigt sade man följande: "Skulle så hända, att orgeln behöfde undergå reparation, så blefwe priset lämpadt efter orgelns värde." I *Österbottniska Posten* ingick några månader senare, den 29 mars 1888, under rubriken "Auktioner" följande annons:

Medelst offentlig friwillig auktion som anställes lördagen den 31 i denna månad, försäljes en Pedersö moderkyrka tillhörig orgel. Med tillkännagifwande, att orgeln finnes till påseende i Pedersö kyrka, samt att auktionen förrättas kl. 12 på dagen hos kantor H.G. Nordström hwarwid närmare tillkännagifwes om wilkoren för försäljningen.

Pedersö den 16 mars 1888.

J. Brännäs

enl. uppdrag.

Vid auktionen den 31 mars ansåg Pedersöre församling att den erbjudna summan från Purmo var för låg och därför hölls en auktion till den 28 april. Denna gång hade man satt ett minimipris på orgeln. Då bjöd enligt *Vasabladets* notis den 5 maj 1888 "ombuden från Jeppo kommun, kommunalnämndsordf. Johan [ska vara Jakob, förf. anm.] Westerlund, Otto Kronman och Johan Kojonen" det begärda minimipriset 1 200 mark för orgeln. Summan motsvarar i 2022 års penningvärde 7 771 euro. Jeppobornas bud accepterades av säljaren.

Jeppo kapellförsamlings beslut att köpa den inropade orgeln

Runar Nyholm, Selim Melin och Ole Nordström har tänkt sig att männens köp av orgeln var en privat företagsamhet. Nyholm och Nordström grundar sitt antagande på att männen inte hade någon fullmakt för affären från församlingen, eftersom det vid en kyrkostämma cirka ett par veckor senare, den 13 maj 1888, diskuterades om församlingen eventuellt skulle överta den inropade orgeln. *Vasabladets* uppfattning att de tre männen från Jeppo var ombud från Jeppo kommun leder ändå tankarna till att församlingens beslutsfattare med största sannolikhet kände till att den gamla orgeln i Pedersöre kyrka var till salu eftersom auktionen den 28 april till och med var den andra i ordningen. "Kanhända var ändå deras [männens] tilltag på något sätt förankrat i församlingen", tänker sig Nordström.

Antagandet att männens orgelköp kanske inte var ett hugskott vilar ytterligare på det faktum att tidningspressen redan sommaren 1887 aviserade att den gamla Pedersöreorgeln skulle bjudas ut och att grannförsamlingen Purmo hade bjudit på orgeln vid första auktionen 1888. Jeppoborna var knappast okunniga om den saken. En ny psalmbok hade dessutom godkänts

av kyrkomötet 1886. Det är ju inte omöjligt att Jeppoborna insåg nyttan med att satsa på en orgel när nya psalmer skulle nötas in i församlingen. Orgelanskaffningar i de mindre församlingarna låg också annars i tiden, och därför hade saken diskuterats på "åtskilliga kyrkostämmor" i Jeppo.

Hur som helst beslöt kyrkostämman den 13 maj 1888 nästan enhälligt – endast en röstberättigad hade avvikande åsikt – att församlingen skulle köpa orgeln som männen hade ropat in för auktionspriset 1 200 mark. På samma kyrkostämma beslöt man bygga en orgelläktare i västra korset. Man beslöt också ge organisten i Nykarleby, Anders Gästrin, i uppdrag att sätta upp orgeln när läktaren var färdig. Orgeln skulle betalas med de medel som hade testamenterats och med lånade medel från "brännvinskassan". Sedan år 1664 skulle nämligen varje kyrka inrätta en "vinsäds-kassa" för inköp av nattvardsvin. Det beslöts att 50 penni skulle uppbäras årligen av varje nattvardsgången person till dess lånet från brännvinskassan var betalt. De fattigaste skulle befrias från avgiften.

Vad hade församlingen riktigt köpt? Redan år 1816 var orgeln i Pedersöre i sådant oskick att den höll på att bli obrukbar. Felen avhjälpes den gången, men år 1887 var orgeln enligt Selim Melin "så bristfällig, att den ofta under pågående gudstjänst nekade att göra tjänst. Med reparationer kunde den då inte mera iståndsättas." I augusti 1887, när Pedersöre församling beslöt bjuda ut sin gamla orgel till tjänst i grannförsamlingars kyrkor, sades det dock: "Orgeln tjenstgör söndagligen och kan då såväl beses som höras." Enligt den formuleringen lät det inte som om orgeln då var i alltför stort oskick.

Orgelinstallatören och de första organisterna

Anders Gästrin från Monå i Munsala verkade som organist [i handlingarna står det ofta "orgelnist", vilket inte är korrekt svenska, förf.anm.] i Nykarleby åren 1840–1897. Han hade också andra uppdrag. Bland annat sattes han att övervaka reparationen av kyrktornet i Nykarleby 1849. Han gjorde sig även känd som en skicklig bildsnidare. Hans skicklighet med verktyg ledde till att han 1880 byggde en egen piporgel, som numera bevaras i ospelbart skick i Sibeliusmuseums orgelhall i Åbo. Den har två manualer med en stämma per manual. Omfånget är fyra oktaver. Pedalen med omfånget en oktav är bihängd, vilket betyder att den inte har självständiga pipor utan är

kopplad till bastangenterna i en av manualerna. Alla pipor är gjorda av trä. Fasaden är rikt dekorerad.

Gästrin var alltså en man som hade en viss insikt i orglars konstruktion när han anlätades för att montera upp den gamla Pedersöreorgeln i Jeppo kyrka. I *Wasa Tidning* den 8 juli 1888 sägs att arbetet "pågår med synnerlig raskhet" så att det "snart torde vara slutfördt". Gästrin hade hjälp av seminaristerna Ferdinand Kylén och Alexander Björklund som var Nykarlebybor. Takhöjden på orgelläktaren var lägre i Jeppo än i Pedersöre, och därför måste Gästrin ändra orgelns fasad så att han på turellerna ("piptornen") placerade egenhändigt gjorda urnor med blommor i stället för träskulpturerna som hade stått på orgeln när den var i Pedersöre kyrka. Kung David hade stått på den mellersta turellen och "fiolspelaren och flöjtblåsaren" på sidoturellerna. Spelmännen bär året 1774 på ryggen, och det tros också vara orgelns byggnadsår. Kung David är från 1400-talet.

Gästrins urnor förvoaras numera delvis isärtagna på kyrkvinden.

Gästrinin uurnia säilytetään osittain purettuina kirkon ullakolla.

Foto/kuva: Stefan Lönnquist

I notisen i *Wasa Tidning* sägs att en seminarieelev åtminstone till en början skulle sköta organisttjänsten. Det har tolkats som att dåvarande klockaren Anders Brännäs inte var spelkunnig, vilket han dock var, eftersom han enligt Runar Nyholm ibland hade sin egen "självgjorda orgel" med till gudstjänsten och spelade på den. Det var en piporgel med "svag ton" som också

hade varit uppställd i Munsala kyrka i ett par års tid från hösten 1872. Alltför liten kan den inte ha varit, eftersom det krävdes fyra hästar att transportera orgeln från Pedersöre. Munsalaborna återbördade orgeln efter ett par år, och den följde med på Brännäs flyttlass till Jeppo, vilket framgår av en förteckning över vad han fick med sig när han flyttade från sin hemgård i Pedersöre. Orsaken till att klockaren Brännäs inte var den första som spelade på den nyförvärvade orgeln var att kyrkomusikersysslan vid denna tid uppdelades i en organisttjänst och en klockartjänst. Under de första tio åren sköttes därför organisttjänsten av inte mindre än åtta olika personer medan Brännäs sjöng. Först bland dem var Ferdinand Kylén. Brännäs tjänstgjorde senare som organist från år 1900 till sin död 1909, medan Matts Vilhelm Sarelin sjöng. Först år 1910 fick Jeppo församling, som hade blivit självständig år 1906, tillstånd att inrätta en klockare-organisttjänst, och den tjänsten innehades åren 1911–1956 av Karl-Johan Sikström.

Orgelns historia delvis okänd

Orgeln var åtminstone drygt hundra år gammal när den togs ned i mindre, hanterliga delar och flyttades till Jeppo kyrka med häst. Juhani Martikainen menar i sin doktorsavhandling att den till vissa delar kan vara ända från 1685. Det året byggde nämligen bröderna Christian och Johan Beijer från Skövde (?) i Sverige en orgel i Pedersöre kyrka. De åtta stämmorna i denna orgel vars manual hade tonomfånget C/E–c³ (C/E betyder kort oktav; alla toner finns inte i basoktaven) var följande år 1766 enligt Asko Rautioahos orgelmatrikel:

Gedacht 8 Fot	Octav 4F	Qvinta 1 ½F
Principal 4F	Qvinta 3F	Trumpet 8F
Spilflöjt 4F	Octav 2F	

Juhani Martikainen menar att Beijerorgeln ursprungligen hade en fasad som var högre och förutsatte en åttafotsstämma. Fasaden ska ha kortats 1774. Det ser förvisso lite märkligt ut med Principal 4 och Octav 4 i samma enmanualiga verk i dispositionen ovan. I normala fall brukar det finnas en Principal 8 där det finns en Octav 4.

Christian Beijer blev organist i Pedersöre och omtalades som en skicklig musiker. Under stora ofreden år 1714 blev han skjuten av ryssarna och hans orgel blev svårt vandaliserad, men orgelns yttre "träverk" ska inte ha förstörts. Det kan hända att också bälgarna fanns kvar, även om de enligt uppgift i *Pedersöre storsockens historia* saknades. I varje fall stod stommen till den förstörda orgeln kvar på sin läktare ovanför sakristians dörr ännu år 1766, eftersom en svår missväxt år 1740 och ny ofärdstid, lilla ofreden, ledde till att kyrkans underhåll försumrades då resurser saknades.

År 1774 utlystes organistval i församlingen, och det året brukar anges för anskaffande av en ny orgel som ställdes upp på samma läktare. Det torde enligt Juhani Martikainen betyda att man kunde använda resterna av Beijerorgeln där den stod, också det mesta av fasaden, kanske till och med pipor från stämmorna Principal och Gedacht. På webbsidan *Suomen historiallisia urkuja* (SHU) står bröderna Beijer som byggare och Henric Kahelin som reparatör av orgeln 1774. Enligt SHU har han alltså inte byggt den.

Vem eller vilka var aktiva vid restaureringen eller byggandet 1774? Christian och Johan Beijer var sedan länge döda. Luftlådan, spelmekniken och pipverket har konstaterats vara av yngre datum än 1685. Anders Telin troddes en gång vara byggaren, men han har kanske bara planerat luftlådan. SHU menar att Kahelin kan ha byggt luftlådan, som är "vackert och precis" gjord. Nils Strömbäck, som år 1774 var "lärodräng" hos Gamlakarlebyorganisten Henric Kahelin och bland annat har byggt orgeln i Kristinestads kyrka Ulrika Eleonora, kan enligt Martikainen ha varit inkopplad i Pedersöre 1774. Martikainen tycker sig se likheter i fasaden mellan orglarna i Kristinestad och i Jeppo, men i huvudsak finns likheterna i luftlådan och i dess pipordning. Enligt Martikainen kan det vara Telin som inte bara har planerat utan också byggt den välgjorda lådan. Stora oktaven är nu också kromatisk. Martikainen menar år 1997 att det är flera personer som har byggt orgeln, eftersom kvaliteten på olika delar varierar. Rautioaho anser år 2006 att Henric Kahelin är den starkaste kandidaten till att ha genomfört bygget. Den tyska orgelsidan *Organ index* räknar med att byggarna är bröderna Beijer 1685, sedan har återuppbyggnad gjorts av Kahelin och Strömbäck 1774 och till sist har flyttning och omdisponering verkställt av Gästrin 1888. Om orgelns äldsta delar är från 1685, räknar Ole Nordström i boken

Överjeppo 2 med att orgeln är den näst äldsta bevarade i Finland. Den äldsta är Nagupositivet som är uppställt i Finlands nationalmuseum i Helsingfors.

I något skede har höjden på orgelskåpet sänkts, men enligt SHU är det inte klart på vilket sätt och när denna åtgärd har utförts. Medan orgeln stod i Pedersöre kyrka måste bälgarna enligt SHU ha funnits under pipverket, eftersom det inte fanns rum för något bälghus bakom orgeln på läktaren ovanför sakristians dörr i Pedersöre. Men Selim Melin, ordinarie kaplan och kyrkoherde i Pedersöre församling åren 1932–1972, menar att orgeln hade ett separat bälghus redan i Pedersöre. Han ger också orgelns mått: "höjd 4 m, bredd 3,2 m och djup 3 m." Senast när den installerades i Jeppo blev det dock nödvändigt att sänka höjden på den ifall det inte hade gjorts redan 1774. Det årtalet nämner även Rautioaho i orgelmatrikeln 2006. Enligt Martikainen är det inte omöjligt att Nils Strömbäck tillverkade skåpdörrarna, ytterligare ett indicium på att orgelskåpet sänktes redan 1774. Martikainen påpekar att sänkningen gjorde att de gamla sidodörrarna på skåpet inte längre passade, och vid dörrbytet försvann den inskrift [av orgelbyggarna, förf. anm.] som kan ha funnits. Ingreppet i fasaden ledde till en viss obalans i förhållandet mellan de olika pipfälten.

Manualen har omfånget C–d³. Tangenterna är mycket nötta på området c–ciss². Undertangenterna är belagda med ebenholz och övertangenterna med elfenben. Bihangspedalen har omfånget C–g⁰. Tasterna är korta. Övertasterna har den typiska snabelformen från 1700-talet. Följande stämmor finns numera enligt Rautioahos orgelmatrikel:

Principal 8 fot	Spets Fleut 4 fot	Vox virginea (saknades)
Gedacht 8 fot	Qvinta 3 fot	Mixta noli me tangere (saknades)
Octava 4 fot	Octava 2 fot	

"Noli me tangere" betyder "rör mig inte". Det var ingen egentlig orgelstämma utan ett stumt registerandrag eller alternativt ett registerandrag som aktiverade minst två större pipor som lät mycket falskt ihop.

Medan Gästrin satte upp orgeln på läktaren beslöt Jeppo församling den 29 juli 1888 att skaffa en ny stämma i stället för "trumpetstämman". Priset skulle inte få överstiga 150 mark. Det är i 2022 års pengar cirka 970 euro.

Spelbordet. Tangenter som har använts ofta är mycket nötta.

Före 1911 var kyrkomusikersysslan uppdelad så att en person spelade och en annan person sjöng. I koralboken fanns inga psalmverser förrän 1948 års koralbok utkom. De 24 små versknapparna ovanför manualen har varit organisten till hjälp för att hålla reda på antalet verser som skulle sjungas. För exempelvis 11 verser kunde 11 knappar dras ut, och när en vers var sjungen trycktes en knapp in.

Soittopöytä. Usein käytetyt koskettimet ovat hyvin kuluneita.

Vuoteen 1911 saakka kirkkomuusikon tehtävät oli jaettu siten, että toinen henkilö soitti toisen laulaessa. Ruotsinkieliseen koraalikirjaan otettiin virsien säkeistöt mukaan vasta vuoden 1948 koraalikirjan myötä. Sormion yläpuolelle sijoitetut pienet säkeistönapit ovat auttaneet urkuria seuraamaan laulettavien säkeistöjen lukumäärää. Esimerkiksi 11 säkeistöä varten saatettiin vetää ulos 11 nappia ja jokaisen laulettun säkeistön jälkeen nappi painettiin takaisin.

Enligt *Suomen historiallisia urkuja* finns det kvarlevor av två tungstämmor (kallas även rörstämmor) på luftlådan. Kvarlevor av tungstämmor finns också bevarade i en skrubbe i Jeppo kyrka. Enligt den tyska orgelsidan installerades inte Vox virginea 1888. Det hindrar inte att stämmans pipor togs till vara. I praktiken var orgeln sexstämmig.

Hur många stämmor hade orgeln egentligen år 1774? För att få reda på det besökte Asko Rautioaho orgeln i augusti 1962, då den ännu stod på sin plats på läktaren och till viss del var funktionsduglig, även om ett harmo-

nium den sista tiden användes vid gudstjänster och förrättningar. Rautioaho publicerade sina upptäckter i en artikel rubricerad "Österbottnisk dyrgrip" i tidskriften *Kyrkomusik* nr 2 1963. Eftersom tidskriften numera är svår att få tag i refererar jag Rautioahos text utförligt.

När Rautioaho öppnade luckorna i orgelskåpet och tittade in såg han att orgeln ursprungligen hade varit tiostämmig. Det hade funnits tre rörstämmor. Trumpet och Vox virginea är exempel på sådana. Tonen alstras på samma sätt som i en klarinett: luftströmmen passerar genom ett munstycke på vilket en metalltunga är fäst. Tungans svängningar förstärks av pipkroppen som kallas "uppsats". Dessutom hittade han en tionde stämma mellan Spets Fleut och Qvinta, eftersom där fanns en slejff (= rörlig bräda med hål i så att luften i väderlådan ska kunna nå piporna). Den fungerade med ett registerandrag som fortfarande finns kvar även om piporna saknas. Den försvunna stämman måste enligt Rautioaho ha varit mellan tre och fyra fot. Han gissar på en flöjtstämma av något slag.

Principal 8 är inte ursprunglig. Den har ersatt "trumpetstämman" som omtalades ovan, för den står inte på pipstocken utan på fötterna till en före detta rörstämma, Trumpet 8. Den är byggd av betydligt ljusare och tunnare metall än de övriga labialstämmorna (Octava, Gedacht och Spets Fleut; i labialstämmor alstras tonen som i en blockflöjt). Det verkar alltså vara Gästrin som har byggt Principal 8. Att det är två åttafotsstämmor i en så pass liten orgel ansåg Martti Hela vara en stor fördel. Normalt byggdes orglar av denna storlek på fyrafotsprincipalgrund, och fyrafotsprincipalen fanns i fasaden, vilket den också gör i denna orgel, omdöpt till Octava 4 eftersom namnet Principal upptogs av den nybyggda åttafotsstämman. Piporna C-giss står i turellerna och diskantpiporna strax bakom fasaden. Den fungerar med ett enda registerandrag. De plana pipfälten är stumma (blindpipor).

Bakom fasadprincipalstämman Octava 4 står Gedacht 8 och Spets Fleut 4 som båda har delade slejfer (skilda registerandrag för bas och diskant). Därefter kommer en pipstock som Martti Hela kallar Mixta noli me tangere. Den har varit säte för en tvåkörig Mixtur (Scharf) som har fungerat med ett registerandrag. Rester av stämman fanns vid Rautioahos besiktning på golvet under orgeln. Rautioaho tänker sig att den kan ha blivit så ostämd att den inte längre har fungerat och därför har den fått tillägget "noli me tangere".

På golvet under orgeln fanns också rester av en åttafots Vox virginea, som har varit en åttafotsregal med korta uppsatser. Några trattformiga uppsatser av trä har tillhört Trumpet 4, som vid den här tiden utgjorde basen till Vox virginea, då det står "4 f" på pipfötterna. Ursprungligen har orgeln alltså haft tre rörstämmor, vilket syntes genom att deras fötter av trä ännu vid besiktningen stod kvar längst bak på luftlådan. Den största raden har tillhört en sextonfotsstämma, eftersom det står "16 f" på fötterna. Det har enligt Rautioaho högst troligt varit Basun. Efter besiktningen inne i orgelhuset konstaterar Rautioaho att den ursprungliga dispositionen till orgeln har varit följande (modern svensk stavning):

Gedackt 8 B & D	Oktava 2
Principal 4	Mixtur 2 X
Spetsflöjt 4 B & D	Basun 16 B
(saknad stämma Flöjt 4?)	Trumpet 8 B & D
Kvinta 3	Trumpet 4 B (& D?)
	Vox virginea 8 D

Martikainen verkar inte ha känt till Rautioahos artikel, men han kommer till liknande resultat med hjälp av sina egna undersökningar år 1995. Dock förmodar han att den saknade stämman kan ha varit en tvåfots flöjt och stöder sig på håldimensionerna i slejferna 7 (Oktava 2) och 8 (Flöjt 2). Dessutom menar han att Vox virginea var av fyrafotsstorlek, men i detta fall kan det hända att Rautioaho har rätt om stämman var av regaltyp med korta uppsatser. I dispositionen ovan har jag lagt till Martikainens uppgifter om vilka slejfer som var delade (B & D). Eventuellt var Trumpet 4 en hel stämma som var indelad i bas och diskant eftersom det finns femton slejfer på luftlådan.

Martikainen förmodar att orgeln kan ha haft en spärrventil. Även professor Enzo Forsblom räknar med att det har funnits en sådan för hela verket. Det är tänkbart eftersom det finns sexton registerandrag. Spärrventilen kan ha manövrerats av ett reglage som var format som ett registerandrag. Den användes för att hålla bälgarna luftfyllda under kortare speluppehåll, då den stängde till luftflödet ut ur bälgarna. Man hade luft i reserv när man började spela på nytt. Även ett andrag med namnet Calcant (orgeltrampare)

kan ha funnits vid spelbordet. Det styrde i så fall en liten ringklocka som organisten kunde uppmärksamma orgeltramparen med då det behövdes luft i bälgarna.

Doktoranden Juhani Martikainen utforskar orgeln tillsammans med den orgelintresserade folkskolläraren Heimer Bexar 1995.

Väitöskirjan tekijä Juhani Martikainen tutkii urkuja yhdessä uruista kiinnostuneen kansakoulunopettaja Heimer Bexarin kanssa 1995.

Foto/kuva: Mats Sjölin.

Rautioaho lyssnade också på hur orgeln lät eftersom detta ännu gick år 1962. Han konstaterade att klangen i piporna var "varm och mjuk". Vidare var hans omdöme detta: "Att instrumentet dock inte kan anses höra till våra främsta barockorglar, minskar ingalunda dess kulturella och musikhistoriska värde." Han menade att orgeln borde sättas i sitt ursprungliga skick. "Detta kräver redan orgelns disposition, som har varit enastående mångsidig och stilfull."

Många orgelreparationer och många rådslag om att köpa ny orgel

Orgeln kom att repareras många gånger under sin tid på läktaren 1888–1963, och flera gånger var den utdömd. Det för alldeles för långt att gå in på alla åtgärder som behövdes under de år orgeln användes i Jeppo kyrka. Här ska jag bara notera enstaka händelser.

Första gången tanken på att skaffa en ny orgel behandlades var den 23 november 1919. Då beslöts anordna en penninginsamling för ändamålet, men den 30 oktober två år senare gav man upp drömmen om en ny orgel på grund av brist på finansiering.

Hösten 1928 höll biskop Max von Bonsdorff visitation i församlingen, och då konstaterades det att kyrkan borde få en ny orgel. En tolvstämmig pneumatisk orgel med två manualer och pedal från Kangasala Orgelfabrik kostade enligt offert den 11 oktober 1929 116 000 mark (cirka 42 000 euro i 2022 års penningvärde). Utgifter för frakt tillkom. Den 30 november behandlades frågan om inköp av en ny orgel. Samtliga närvarande var ense om att den gamla orgeln var nästan oanvändbar och att orgelanskaffningen därmed var nödvändig. Men församlingen hade bara 40 000 mark i kassan. Stämman beslöt enhälligt att uttaxera 5 000 mark för orgelköpsändamål. Medel skulle också anskaffas genom insamlingar och upptagande av kollekter för ändamålet.

Följande biskopsvisitation inföll hösten 1933. Denna gång konstaterade visitorator att orgeln torde vara den sämsta i hela Borgå stift. Vid slutet av 1930-talet hade man samlat in rätt mycket pengar för orgelköp, men kriget kom emellan. I november 1944 belånades orgelkassan med 54 400 mark för lån till staten, omräknat till 2022 års valuta ca 11 000 euro.

Trots den stora åderlåtningen av orgelkassan, brist på det mesta och dyrtid efter kriget besökte kantor Sikström år 1945 Bröder Anderssens Orgelfabrik i Bennäs, och hans ärende gällde då ombyggnad av orgeln. Orgelfabriken var specialiserad på att bygga orgelharmonier och hade veterligen inte byggt en enda piporgel efter ett första misslyckat och skrotat försök genast i början av verksamheten. Firman inkom dock med en offert daterad den 6 juni 1945. Jag redogör rätt noggrant för denna offert, därför att den kanske var den enda offerten för piporgel i fabriken historia. Den innehöll tre ombyggnadsförslag som omfattade två manualer och pedal med fri-

stående spelbord så att organisten satt vänd mot altaret. Stämantalet i alternativen var 9, 10 och 12. Piporna ur den gamla orgeln skulle användas "i den utsträckning dessa kunna göras dugliga". Namnen på stämmorna var "beroende av de gamla stämmornas mensur och karaktär". Nya stämmor som offererades var tidskaraktistiska Eoline och Aeolsharpa, båda i åttafotsläge. Pedalen skulle få 2–3 självständiga stämmor beroende på vilket alternativ församlingen stannade för. I övrigt var orgeln mekanisk och utrustad med koppel av olika slag, också "Tutti, Messoforte och Forte", samt svällare i andra manualen. Fasaden måste byggas om med hänsyn till behovet "för det nybyggda inre verket". Lufttillförseln skulle ske med vanliga trampor och "med elektriskt driven vindfläkt", som skulle behöva installation av "3-fas" elström på orgelläktaren. Priserna för alternativen var utan omsättningsskatt 220 000–305 000 mark (i 2022 års penningvärde ca 31 700–44 000 euro). Det instabila penningvärdet efter kriget gjorde att fabriken förbehöll sig rätt att justera priset "vid leveransens fullgörande". Den 7 juni 1945 tillsattes en ny kommitté för att bereda anskaffning av en ny orgel. Problemen med orgelns funktion var frustrerande. Man hade också hört sig för hos Kangasala Orgelfabrik.

Det rådde dock brist på metall efter kriget, och mängden metall i gamla orgeln hade beräknats till inmot 150 kg. Kyrkoherde Runar Söderholm vände sig den 25 juni 1945 till Arkeologiska kommissionen med anledning av att det kanske var problematiskt att bygga en ny "med användandet av materialet i den gamla orgeln". Man var i församlingen medveten om att orgeln hade ett historiskt värde och inte utan vidare kunde ombyggas och anhöll om rätt att göra det hos Arkeologiska kommissionen. Det lyckades inte, och även materialbristen gjorde att rådet blev att fortsättningsvis låta reparera orgeln. Bristen på metall gjorde att inte heller Kangasala Orgelfabrik kunde tillverka nya orglar enligt ett brev till folkskolläraren Edvin Sarelin den 15 juli 1945. Det var alltså inte bara kyrkoherden och kantorn som var engagerade i orgelanskaffningsprojektet.

En liten förnyelse satsades det ändå på. År 1947 fick orgeltramparen tacka för sig, för då installerades elektrisk fläkt för luftförsörjningen.

Vid biskopsvisitationen hösten 1950 konstaterades igen en gång att orgeln borde förnyas, men det var också mycket annat som borde göras i

kyrkan, och därför fick orgelfrågan vänta och tas med i församlingens tre-årsplan. På detta sätt hankade församlingen sig fram, tills orgeln slutgiltigt sade upp kontraktet. Ett harmonium fick från år 1962 göra tjänst på orgel-läktaren tills en ny orgel var installerad.

Bihangspedalen bär spår av flitig användning. Två ställbara ljusarmar bar upp ljusen som belyste notstället. Då el-belysningen kom installerades en glödlampa ovanför manualen under den mellersta turellen. Den avbländades ibland med ett styvt papper.

Liitejalkion jäljet kertovat ahkerasta käytöstä. Kaksi suunnattavaa kynttilänvartta kannatti nuottilautaa valaisevia kynttilöitä. Sähkövalais-tuksen saapuessa asennettiin hehkulamppu sormion yläpuolelle keskimäisen turellin alle. Sen häikäisevää vaikutusta himmennettiin toisinaan jäykällä paperilla.

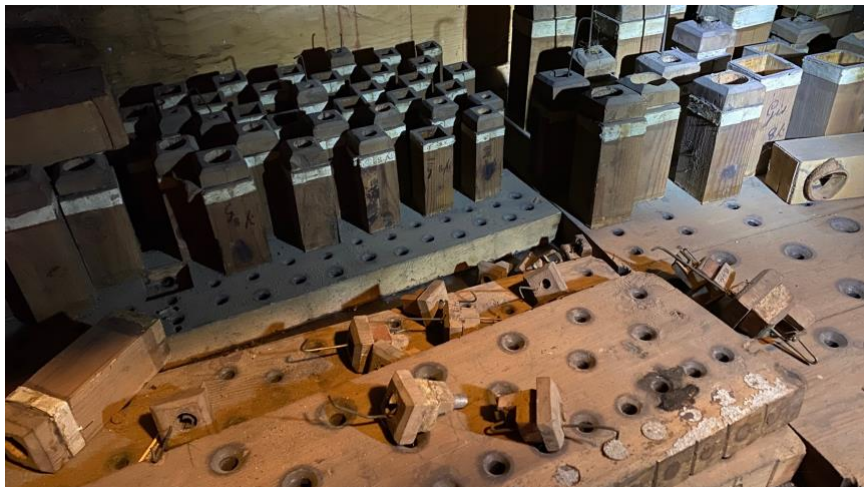
*Gamla orgeln flyttas till norra korsarmen
och debatten i tidskriften Kyrkomusik 1965–1966*

Det fanns ett visst intresse för den gamla orgeln, inte minst som museiföremål. Församlingen hörde sig också för under 1900-talets gång om någon var intresserad av att köpa den, för man tänkte sig få ett pris som kunde vara till hjälp vid finansieringen av en ny orgel. Man hade brevväxling bland annat med Åbo stads historiska museum på 1940-talet. Arkeologiska kommissionen kontaktades 1962, och kommissionen föreslog Österbottens mu-

seum i Vasa och även Sibeliusmuseum i Åbo som mottagare. Något penningvärde hade orgeln knappast förutom skrotvärdet på piporna, bedömde kommissionen. Församlingen kontaktade på kommissionens uppmaning Österbottens museum. Det slutliga beslutet fattades av kyrkofullmäktige den 6 oktober 1963. I § 7 formulerades saken så här:

Kyrkans gamla orgel, som nu skall ersättas av en ny, är kyrkomusikerna angelägna om att skall bevaras. Österbottens historiska museum har erbjudit 150.000 gmk [gamla mark = 1 500 mark efter myntreformen 1963, förf. anm.] för densamma mot villkor att de tre skulpturerna skulle medfölja. Även Sibelius museet i Åbo har gjort anspråk på orgeln, dock utan att bjuda någon ersättning. Förvaltningsnämndens förslag att den gamla orgeln inte skulle säljas utan placeras i norra korsarmen av kyrkan åt östra sidan godkändes enhälligt.

Den 24 oktober 1963 gav kyrkoförvaltningsnämnden kantor Lars Jungar i uppdrag att "påbörja nedmonteringen av den gamla orgeln" för att ge plats åt den nya som skulle installeras lite senare på hösten. Inga anvisningar för arbetet är protokollförda. Skulle han göra det ensam? Hur skulle nedmonteringen göras? Skulle alla orgelns delar sättas på sina rätta platser så att förutsättningarna fanns för att den skulle kunna göras spelbar? Eller skulle orgeln bara bli ett museiföremål, en kuliss? Jag har inte funnit anteckningar om detta i församlingens arkiv, men där orgelskåpet nu står i norra korsarmen är den de facto ett museiföremål, ett skal i ospelbart skick. Själva instrumentet, d.v.s. orgelns inre delar och bälgen, är bevarade i skrubbar i kyrkfarstun. Bälganordningen består av tre enkla faltbälgar, varav en har tjänat som magasinbälg och två bälgar har trampats. De ligger ovanpå varandra och har två bälgbord gemensamt. Ibland kan det finnas uppgifter om byggare och årtal, till och med ritningar, inuti bälgarna. I samband med att denna skrift utarbetades gjordes en besiktning av bälgarna. Någon annan hade dock tidigare besiktigt dem, eftersom de befanns vara uppsprättade. Någon skrift fanns inte. Var, eller om, bälghuset är bevarat är inte känt. Åtminstone finns det inte på kyrkvinden, vilket kunde konstateras vid besiktningen.

År 1995 flyttades en del pipstocckar, pipfötter och orgelpipor, bland dem rester av rörstämmor, som funnits i gamla orgeln till förvaring i en skrub i kyrkfarstun. I förgrunden några kopfer med tunga och stämkycka.

Vuonna 1995 erä pillitukkeja, pillijalkoja sekä urkupillejä, niiden joukossa vanhojen urkujen kieliäänikertojen jäänteitä, siirrettiin säilytettäväksi kirkon eteisen komeroon. Edessä joitakin suuhisia kuparikieliseen ja virituskoukkuineen.

I tidskriften *Kyrkomusik* nummer 4 1965 ingick en redaktionell artikel med rubriken "Vandalism i Jeppo". Redaktören Göran Blomqvist hänvisade till Rautioahos artikel "Österbottnisk dyrgrip" år 1963 och konstaterade att Rautioaho hade besökt orgeln på nytt 1965. Han hade då funnit att

man vid flyttningen av den gamla orgeln inte tagit den ringaste hänsyn till instrumentet. Orgelhuset och fasaden har uppställts nere i kyrkan och innanför dessa kulisser har man vräkt hela pipmaterialet i en skön röra. – – – Kort sagt – en av landets sju historiska orglar har på det upplysta 1960-talet i grund vandaliserats!

Redaktören förundrade sig också över att Arkeologiska kommissionen hade varit passiv i frågan. Det var ord och inga visor i *Kyrkomusik*.

I följande nummer av tidskriften, 1/1966, bemötte Jeppo församling artikeln. Där framhöll församlingen att kyrkofullmäktige hade beslutat

att de tyska orgelbyggarna vilka skulle installera den nya orgeln skulle såsom fackmän och experter ombesörja nedmonteringen och flyttningen av den gamla orgeln. Så skedde även och dessa fackmän såg till att den gamla orgeln inte tog skada.

Något protokollfört beslut med detta innehåll har jag dessvärre inte kunnat upptäcka i församlingens arkiv. Jag har inte heller lyckats hitta församlingens kontrakt med orgelbyggarna, där saken möjligen kunde ha framkommit. Det hindrar inte att saken gått till så som den citerade texten säger. Jag betvivlar inte sanningshalten i församlingens genmäle. Församlingen vidhåller att orgelbyggarna genom nedmonteringen inte åstadkommit någon skön röra utan radat in piporna i orgelhuset i liggande ställning "på grund av deras materialsvaghet".

Kyrkomusiks redaktör Göran Blomqvist och Asko Rautioaho kommenterade i sin tur församlingens genmäle i samma nummer. Det som de kanske mest förundrade sig över var hur "ansvarskännande orgelbyggare" kunde rada in piporna i liggande ställning ovanpå varandra i orgelhuset. Då skulle de med tiden deformeras. Blomqvist menade att sättet som orgeln demonterades på måste ha påverkats av de instruktioner som orgelbyggarna hade fått. "Så river man en uttjänt orgel, men så bevarar man inte ett historiskt värdefullt instrument, en för våra förhållanden sannskyldig dyrgrip", var Blomqvists sammanfattning av flyttningen. Och vidare:

Direktiven borde i detta fall ha inneburit, att orgeln skulle ha bevarats i exakt befintligt skick, inte med tanke på en kommande funktion som dött museiföremål, utan med siktet inställt på en restaurering till ett levande instrument.

Ytterligare förundrar sig Blomqvist över att en församling får fatta dylika beslut självständigt utan att höra experter. Arkeologiska kommissionen skrev med anledning av reportaget i *Kyrkomusik* att den varit i kontakt med Jeppo församling år 1962 och då föreslagit "museet i Vasa eller Sibeliusmuseet i Åbo, när orgeln på grund av utrymmesbrist inte kan överföras till Nationalmuseet. Församlingen har ännu inte tagit någon kontakt med Arkeologiska kommissionen." Det som enligt denna myndighet hade fallerat, om

man läser mellan raderna, var att församlingen inte hade bett om råd hur flyttningen ner till norra korsarmen skulle genomföras på bästa sätt.

Som saken hade skötts hade orgeln blivit ett museiföremål, vilket enligt Göran Blomqvist betyder att en framtida restaurering blir betydligt svårare och dyrare än om flyttningen hade genomförts så att instrumentet skulle ha bevarats intakt.

Jehmlichorgeln 1963

Orgelrörelsen – nytt orgelbyggnadsideal på 1900-talet

På 1920-talet uppstod det i Tyskland en orgelrörelse som gick ut på att man kopierade historiska orglars, företrädesvis barockorglars, dispositioner och mätte upp pipornas mensurer (en pipas olika mått) noggrant, men man arbetade med moderna verktyg och material. Orgelbyggarna strävade efter att åstadkomma en gammal klang med modern teknik, men i själva verket skapade de ett nytt klangideal. Man började frångå orglar med pneumatisk registratur och traktur och igen bygga mekaniska. Orgelrörelsen kom också till Finland, och Sibbo församling (1951) och Houtskärs församling (1954) var bland de första som fick orglar byggda enligt orgelrörelsens principer. Båda orglarna byggdes av Marcussen & Søn i Aabenraa, Danmark.

Viktig för orgelrörelsen var den så kallade verkprincipen. Huvudverket var basenhet och till det adderades tilläggsmoduler som pedal, bröstverk, ryggpositiv och öververk vart efter församlingen hade behov, råd och möjlighet. Klangligt skulle verken komplettera varandra. Man strävade efter att bygga huvudverket på åttafots principalbasis och stämman placerades i fasaden. Stumma pipor fanns inte. Exempelvis en tremanualig orgel fick då i ryggpositivet en Principal 4' i fasaden, i bröstverket en Principal 2' och i pedalen en Principal 16'. Den längsta åttafots principalpipan, stora oktavens C, är nästan 2,5 meter lång. Längsta principalpipan i sextonfotsläge är nästan 5 meter. Om orgeln var av mindre storlek eller om det inte fanns rum på höjden kunde huvudverket byggas på fyrafots principalgrund.

Ny orgel av Gebrüder Jehmlich Orgelbau

Vid kyrkofullmäktiges sammanträde den 11 december 1961 fick kantor Lars Jungar i uppdrag att skaffa uppgifter om pris och annat behövligt för anskaffning av en ny kyrkorgel. Troligen var det då han vände sig till Orgelbyggeri Virtanen, i början känt som Puusepänläike J.N. Virtanen, i Helsingfors. En odaterad offert från J.N. Virtanen är adresserad till Jungar. Enligt denna offert skulle en mekanisk enmanualig orgel eller en tvåmanualig orgel med pedal byggas in i det gamla orgelhuset så att fasaden skulle bibehållas. I

Virtanens offert på den åttastämmiga tvåmanualiga orgeln med pedal ser man redan ett tänk med så kallad verkprincip enligt orgelrörelseideal.

Det finns inga spår i protokollen att man hade behandlat denna offert. I stället vände man sig till Kyrkomusikerföreningens (tidigare Finlands Svenska Kantor-organistförenings) Orgelråd, som i ett allmänt brev till församlingarna i mars 1950 hade erbjudit sina experttjänster vid kontakter med orgelbyggerier om nyanskaffningar eller ombyggnader. Man erbjöd sig att vara församlingarnas intressebevakare i orgelfrågor.

Orgelrådet kände firman Gebrüder Jehmlich Orgelbau som "en kunnig och samvetsgrann firma" och skaffade offert därifrån för Jeppo församlings räkning. Orgelbyggeriet var grundat 1808, och var sedan 1826 verksamt i Dresden. När orgeln beställdes var det fjärde generationen orgelbyggare, Otto och Rudolf Jehmlich, som man förhandlade med. Under namnet Jehmlich Orgelbau är orgelbyggeriet fortfarande verksamt i Dresden, sedan år 2006 under ledning av Ralf Jehmlich, sjätte generationens orgelbyggare. På 1960-talet trodde man att Jehmlich orglar hade god kvalitet till lägre pris än i västländer. Dresden hörde ju då till DDR. I Borgå stift hade Lappfjärds och Västanfjärds församlingar redan skaffat orglar från Jehmlich.

Offerten till Jeppo församling är daterad den 5 mars 1962. Den 21 maj samma år beslöt kyrkofullmäktige beställa orgeln från Jehmlich. Priset inklusive installation var 5 576 000 mark, vilket i 2022 års penningvärde är 138 054 euro. Summan skulle betalas i tre rater och man behövde lyfta banklån för en del av beloppet. För pengarna skulle församlingen få en trettonstämmig mekanisk orgel med två manualer och pedal. Slejfluftlådorna (Schleifwindladen) skulle byggas av massiv ek. Övriga träslag som användes var gran och furu. Spelbordet var inbyggt under fasadpiporna, så den spelande satt med ryggen vänd mot altaret. Inne i orgelhuset skulle 990 klingande pipor (96 träpipor, 30 zinkpipor, 864 tennpipor) jämte mekanik inrymmas. Orgelns övriga beståndsdelar beskrevs också noggrant. Dispositionen var enligt offerten följande:

Hauptwerk	Positiv	Pedal
Rohrflöte 8'	Gedackt 8'	Subbass 16'
Prinzipal 4'	Quintaden 4'	Gedackt 8'
Flöte 4'	Prinzipal 2'	Prinzipal 8'
Mixtur 4 chor	Sesquialtera 2 chor	Choralbass 3 chor
	Cymbel 3 chor	

Gällande intonationen (= justeringen av pipornas alla klangliga egenskaper), meddelades att pipfoten skulle vara öppen och kärnspringan utan kärnstick. Kärnstick kallas små hack, som ibland av intonationsskäl görs i kärnan. Avsaknaden av kärnstick gav pipan en tydlig "spottande" ansats. Också vid fullt verk (alla register utdragna och alla koppel aktiverade) skulle en klar linjeföring i musiken härigenom framträda. Orgelbyggeriet påpekade att tutti-klangen (fullt verk) i ingen händelse skulle låta skrikande. Orgeln skulle få normalstämning vid 15 grader Celsius. En elektrisk fläkt skulle stå för lufttillförseln till bälgan, som också försågs med en trampa att användas vid strömavbrott.

Det iögonfallande med denna disposition är att den saknade en stämma i tvåfotsläge i huvudverket. Så kom också i september 1962 beslutet att utan extra kostnad ta bort Gedackt i pedalen för att i stället bygga en Gemshorn 2' i huvudverket. Överenskommelsen om dispositionsändringen gjordes mellan Orgelrådet och orgelbyggeriet.

Den gamla orgeln hade en kvintstämma, vilket orgelbyggeriet var medvetet om. Därför hade Jehmlich diskuterat stämman med Folke Forsman, sekreterare i Orgelrådet och församlingens kontaktperson till orgelbyggeriet. I december 1962 skrev orgelbyggeriet brev om saken till församlingen. I mars 1963 beslöt kyrkoförvaltningsnämnden att en kvintstämma skulle skaffas till den nya orgeln. Den kostade 180 000 gamla mark (i 2022 års penningvärde 4 250 euro). Det var stämman Nasat 1 1/3 fot, och den hade en klenare klang än gamla orgelns kvintstämma inte minst genom att den hade ett mindre fottal. Så fick då orgeln sammanlagt fjorton stämmor, varav sex i huvudverket, fem i positivet och tre i pedalen. Sedvanliga mekaniska koppel skulle byggas: positivet till huvudverket, huvudverket till pedalen och positivet till pedalen.

Antalet mixturstämmor i denna relativt lilla orgel är anmärkningsvärt stort, men det är enligt orgelrörelsens ideal. Mixtur, Cymbel och Choralbass, stämmor som har flera ljudande pipor per tangent, tjänar som klangkronor i varje verk, medan Sesquialtera med två ljudande pipor per tangent kan tjänstgöra som en användbar solostämma tillsammans med någon åtta- eller fyrafotsstämma vid triospel. Den kan också annars ge stadga åt klangen. Orgeln saknade rörstämmor. En Fagott i pedalen var ett tag föreslagen, men det initiativet blev inte genomfört.

Det som vanligen byggdes i orglar av denna typ var en tremulantanordning och ett svällskåp som styrdes av en trampa ovanför pedalen. Av budgetskäl avstod man från dessa. Själva orgelskåpet är också ett enkelt bygge som vittnar om liten budget.

Några pipor i huvudverket:

Mixtur och Quint (tidigare Nasat) med tillhörande slejfer.

Eräitä pääpillistön pillejä:

Mixtur sekä Quint (aiemmin Nasat) niihin kuuluvoine listeeneen.

Director musices Lars Ryde, medlem av Orgelrådet och organist i Vasa svenska församling, avsynade den färdiga orgeln. Han konstaterade att orgeln är byggd "enligt nutida principer", men skulle gärna ha sett ett ryggpositiv, så att verkuppdelen skulle ha blivit tydligare. Han antog dock att det blev billigast att bygga allt i ett enda orgelhus. Trots att sparsamheten också syntes i hur orgeln i övrigt var byggd, hade man inte sparat på "den tekniska och konstnärliga kvaliteten":

... orgeln är synnerligen omsorgsfullt byggd. Trots att lingualstämmor [rörstämmor, förf. anm.] saknas, ger dispositionen möjlighet till många läckra registreringar. Intonationen är utmärkt och väl avpassad för kyrkorummets akustik.

Dessutom konstaterade Ryde att spelställningen var mycket bekväm, att fläkten hade tyst gång och levererade tillräckligt med luft också vid fullt verk. "Vid granskningstillfället fungerade orgeln i alla avseenden perfekt."

Den torra luften i kyrkan skulle dock komma att bli ett problem, förutspådde Ryde och rekommenderade hygrometer och luftfuktare vid behov. Han fick rätt. Många är de olika typer av luftfuktare som har varit installerade på orgelläktaren under de år orgeln har funnits. Luftfuktigheten i kyrkan har också berott på typen av uppvärmningssystem. Om luften blir för torr riskerar orgelns trä att spricka.

Den nya orgeln invigdes med en kyrkomusikafton lördagen den 14 december 1963 av kontraktsprosten Selim Melin. Lars Ryde var huvudorganist. Jeppo kyrkokör under ledning av Lars Jungar samt Pedersöre kyrkokör med solister och Pedersöre kyrkoorkester under ledning av Hans Sandell medverkade i det rikhaltiga musikprogrammet. Även församlingens nya kyrkoherde Mikael Sandell höll tal.

Renovering och omdisponering av Jehmlichorgeln 1998

En orgel behöver regelbunden översyn för att fungera väl. De nio första åren gjordes servicen av Gebrüder Jehmlich, men senare fick församlingen vända sig till andra orgelbyggerier. Hösten 1997 var det dags för en större översyn. Kantor Mats Sjölin vände sig då till orgelbyggaren Helmuth Gripenrot och diplomorganist Stefan Lönnquist för en genomgång av orgeln.

O r g e l i n v i g n i n g
och
K y r k o m u s i k a f t o n
i Jeppo kyrka lördagen den 14 december 1963.

Psalm

Upp du min själ och sjung. (sättn. S. Salonen)
Om än änglars språk jag talte. (E. Erling)
Jeppo kyrkokör, dir Lars Jungar.

I n v i g n i n g av kyrkans nya orgel.
Kontraktsposten Selim Melin.

Toccata dorisk (J. S. Bach) dir. mus. Lars Ryde orgel

Julkantat. (V. Lübeck) damkör, solo, sråkar o. orgel
Pedersöre kyrkokör och -orkester, solister Elvi
Hällund och Signe Franzen, dir. Hans Sandell.

Sonata. (J. C. Pezel) kyrkkoorkestern.

Hell morgonstjärna mild och ren. (D. Buxtehude)
L. Ryde orgel

Psalm - Tal, kyrkoherde Mikael Sandell - Psalm

Konsert B-dur. (G. F. Händel) orgel och stråkar.
H. Sandell orgel, kyrkkoorkestern dir. L. Ryde.

Nu tacken Gud allt folk. (J. Pachelbel) för två
köror och orgel. Pedersöre kyrkokör, solistkör
Alice Boström, Elvi Hällund, Alvar Höglund, Paul
Forsgård.

Altarandakt

Psalm

Improvisation över slutkoralen. (H. Micheelsen)
L. Ryde orgel

*Programbladet är inklistrat i kyrkans kungörelsebok.
Ohjelmalehtinen liimattuna kirkon kuulutusten kirjaan.*

Gripentrog och Lönnquist fann att tekniken fortfarande i stort sett fungerade utmärkt, men att det fanns ett visst slitage i spelstrukturen. På de drygt trettio år som hade gått sedan orgeln byggdes hade det också blivit ett anorlunda klangideal. Därför såg granskarna en del problem med den klangliga balansen i orgeln. Det var inte en orgel som stödde församlingssången som en orgel enligt 1990-talets ideal borde göra. Ett stabilt och fylligt grundtonsfundament saknades, men däremot var det ingen brist på övertonsstämmor som gjorde klangen "skarp och skärande".

Enligt Stefan Lönnquist menade man vid orgelns tillkomsttid att psalmsången skulle vara självbärande, och det innebar att man tänkte sig att orgeln skulle finnas i bakgrunden utan att överrösta eller störa. Detta ideal ledde till att man gjorde pipor med trånga mensurer så att "grundtonen blev mycket svag och övertonerna och diskanten mycket framträdande".

Som åtgärd föreslog orgelbyggarna Gripentrog och Mäkinen i sitt anbud på renovering av orgeln den 5 december 1997 en nyintonation av alla stämmor och en viss omdisponering av orgeln. Det radikalaste ingreppet i uppsättningen stämmor var kanske att Cymbel 3 chor skulle utmönstras och att en åttafots Salzinal skulle nytillverkas i stället. Alla lufttryck skulle ökas med ca 10 mm VP (vattenpelare). En tremulant skulle tillverkas för andra manualen. Skrammel från mekaniken skulle åtgärdas. Alla registerskyltar skulle nytillverkas. Kostnaderna var 142 000 mark inklusive moms, vilket i 2022 års penningvärde utgör cirka 36 500 euro.

Enligt protokoll 6/1997–98 konstaterade kyrkorådet att offerten var en bra grund för fortsatta diskussioner och låg inom möjligheternas gräns. På följande möte beslöt kyrkorådet för kyrkofullmäktige föreslå att orgelrestaureringen skulle genomföras enligt offert och att en tilläggsbudget på 150 000 mark skulle uppgöras för ändamålet. Inkomsterna skulle komma genom överföring från skatteutjämningsfonden. Onsdagen den 8 april 1998 beslöt kyrkofullmäktige enhälligt enligt kyrkorådets förslag. Kontraktet mellan Jeppo församling och entreprenörerna Helmuth Gripentrog och Kalevi Mäkinen undertecknades den 15 april 1998.

Det som gjordes med orgelns stämmor framgår på denna skrifts sista sida som redogör för orgelns nuvarande disposition. Kortfattat sagt fick orgeln en fylligare och större klang genom att man i de flesta stämmor fysiskt

flyttade upp piporna med fyra toner (en mollters) och ny tillverkade de lägre tonerna. Åtgärderna gör att orgelklangen inte försvinner som tidigare fastän psalmsången är kraftig i kyrkan.

*Jehmlichorgelns spelbord.
Jehmlich-urkujen soittopöytä.*

I sitt besiktningsutlåtande den 10 september 1998 konstaterar Stefan Lönnquist: "Arbetet är mycket omsorgsfullt utfört och församlingen har fått betydligt mera än man kunde vänta sig, för de satsade medlen." Han menar också att orgeln vann mycket på att den nya stämman Salzinal 8' ersatte den treköriga Cymbel. Salzinal är en "stråklöjt" med speciell klangfärg som "har utökat orgelns 'klangpalett' väsentligt." Den nybyggda tremulanten i andra manualen gör att orgelns klangrikedom upplevs "betydligt påtagligare nu än tidigare".

I besiktningsutlåtandet föreslogs också att orgelns utsida målas. Värdet på orgeln bedömdes stiga med en sådan åtgärd eftersom det visuella spelar en betydande roll. I skrivande stund, våren 2023, ser utsidan dock fortfarande ut som Gebrüder Jehmlich Orgelbau gjorde den 1963.

*Jehmlichorgeln.
Jehmlich-urut.*

Vanhat urut uudella paikallaan pohjoissakarassa. Ylhäällä turellien päällä ovat urkujen mukana Pedersörestä seuranneet veistokset, mutta joille ei löytynyt tilaa urkuparveelta. Viulistissa sekä huilunsoittajassa on vuosiluku 1774, kun taas Kuningas David harppuineen on kalleus noin vuodelta 1430. Alkujaan veistos ei esittänyt Kuningas Davidia. Ensin ajateltiin veistoksen esittävän Pyhää Yrjänää ja lohikäärmettä, mutta 1960-luvulla veistoksessa on nähty Pyhän Olavin piirteitä.

Gamla orgeln på sin nya plats i norra korsarmen. Uppå turellerna står de skulpturer som följde med orgeln från Pedersöre, men som inte hade rum när orgeln stod på läktaren. Fiolspelaren och flöjtblåsaren bär årtalet 1774, medan Kung David med harpan är en dyrgrip från ca 1430. I början föreställde inte skulpturen Kung David. Man har först trott att det har varit Sankt Göran och draken, men på 1960-talet har man sett likheter med Sankt Olofsfigurer.

Alkusanat

Olen suurta mielihyvää tuntien koonnut tämän historiikin. Mielenkiintoni urkuja ja urkumusiikkia kohtaan heräsi, kun viisivuotiaana sain nähdä, kuulla ja kokea, kuinka kanttori soitti vanhoja urkuja. Yksitoistavuotiaana saatoin seurata Jehmlich-urkujen asentamista urkuparvelle. Kukaan ei estänyt läsnäoloani. Saksalaiset sedät vain hymyilivät pikkutytölle, joka oli niin lumoutunut heidän työstään. Erityisen jännittävää oli katsella ja kuunnella urkurakentajien äänitustyötä. Heidän työnsä eteni pilli pilliltä, kuunnellen ja säätäen. Joitakin vuosia myöhemmin sain kanttori Lars Jungarilta luottamuksen harjoitella soittimella niin paljon kuin halusin.

Apua arkistojen penkomisessa sekä muun lähdeaineiston etsimisessä olen saanut Ole Nordströmiltä, Stefan Lönnquistiltä sekä Sixten Enlundilta. Kansikuvan on muokannut Elias Nordström. Lämmin kiitos Teille! Kiitos myös Jepuan seurakunnan henkilökunnalle, joka on mahdollistanut pääsyn arkistoon. Tämänkaltainen kirjanen on asiatarkastettava, ja tästä minä kiitän urkuihin perehtynyttä Stefan Lönnquistiä. Suomennoksesta kiitän lämpimästi Esa Killströmiä. Suomenkielisen tekstin ovat tarkastaneet Helmuth Gripentrog sekä Sirkka-Liisa Jussila-Gripentrog. Lämmin kiitos myös Teille!

Jepualla, 16. elokuuta 2023

Birgitta Sarelin

Arvoituksellinen 1700-luvun soitin

Jepuan kirkko vihittiin käyttöön 30. kesäkuuta 1861 ”rukoushuoneena”, koska sellaisen rakentamiseen oli pyydetty lupa. Silloin ei vielä ollut urkuja. Ilman niitä jouduttiin pärjäämään 27 vuotta.

Miksi urkujen hankkimiseen meni näin kauan? Pöytäkirjoja ei enää löydy. Kohtalokas pappilapalo 29. joulukuuta 1886 tuhosi papinperheen kodin, kirkonarkiston kirjat sekä asiakirjat, näiden mukana kirkonkirjat, pöytäkirjat sekä muut kappeliseurakunnan asioita käsittelevät asiakirjat. Näin ollen kirjoitus ”Bref från Jeppo” (Kirje Jepualta), päivämäärältään 15. joulukuuta 1885 ja julkaistu paikallislehdessä *Österbottniska Posten* 7. tammiukuuta 1886, muodostuu tärkeäksi lähteeksi, pyrkiessämme ymmärtämään kuinka kappeliseurakunnan jäsenet ajattelivat urkujen hankintaa koskevassa asiassa aina pappilan paloon saakka. Urkujen hankkimisesta oli keskusteltu useampaan otteeseen:

Urkujen saamista tänne on pohdittu ja tämän hyvän asian tiimoilta on pidetty lukuisia kirkkokokouksia, mutta tuloksetta, koska varojen hankkimisesta on syntynyt erimielisyyksiä. Eräs osapuoli haluaa käyttää kunnan paloviinavaroja urkujen hankintaan, toinen kansakouluun, ja koska välittävää ehdotusta ei vielä ole näkynyt edellä mainitut varat ovat edelleen käyttämättä. Asiaa on kuitenkin kannatettu innostuksella ja mielenkiinnolla, joten aikanaan sekin päivä vielä koittanee, jolloin Jepuan kirkkoon rakennetulta uudelta lehteriltä saamme kuunnella myös ihania, jumalanpalvelusta kohentavia urkusäveliä.

Myös leski Katarina Sandberg oli testamentannut 500 markkaa urkujen hankkimista varten. Tämä pohjarahana, joka vuoden 2022 rahanarvossa vastaa 2 500 euroa, kasvoi ajan mittaan. Ja pian olisi myöskin urut tarjolla.

Pedersören urkuhuutokaupat

Pedersören kirkkokokouksessa elokuussa 1887 päätettiin yksimielisesti hankkia kirkkoon uudet urut. Vanhoja urkuja tarjottaisiin ”urkuja kirkkoihinsa mieliville naapurikunnille tai seurakunnille ... siedettävään hintaan”. Samalla todettiin seuraavasti: ”Jos osoittautuisi tarpeelliseksi korjata urkuja, hinta asetuisi urkujen arvon mukaisesti.” Paikallislehdessä *Österbottniska*

Posten julkaistiin joitakin kuukausia myöhemmin, 29. maaliskuuta 1888, osastossa ”Huutokaupat” seuraavansisältöinen ilmoitus:

Julkisella vapaaehtoisella huutokaupalla, joka pidetään lauantaina, tämän kuun 31. päivänä, myydään Pedersön emäkirkolle kuuluvat urut. Tiedoksiantona, että urut ovat nähtävinä Pedersön kirkossa, ja että huutokauppa toimitetaan klo 12 päivällä kanttori H.G. Nordströmin luona, jolloin tiedotetaan tarkemmin kauppaan liittyvistä ehdoista.

Pedersö 16. maaliskuuta 1888.

J. Brännäs

Toimeksi saaneena

Huutokaupassa 31. maaliskuuta Pedersören seurakunta piti Purmon seurakunnan tarjousta liian alhaisena, ja siksi järjestettiin toinen huutokauppa 28. huhtikuuta. Tällä kertaa uruille oli asetettu vähimmäishinta. Silloin *Vasabladetin* 5. toukokuuta 1888 julkaiseman uutisen mukaan ”Jepuan kunnan edustajat, kunnallislautakunnan puheenjohtaja Johan [oikea nimi Jakob, tek. huom.] Westerlund, Otto Kronman sekä Johan Kojonen” tarjosivat uruista pyydetyn vähimmäishinnan 1 200 markkaa. Määrä vastaa vuoden 2022 rahanarvossa 7 771 euroa. Myyjä hyväksyi jepualaisten tarjouksen.

Jepuan kappeliseurakunnan päätös ostaa huudetut urut

Runar Nyholm, Selim Melin sekä Ole Nordström ajattelevat miesten hankineen urut osana yksityistä yritystoimintaa. Nyholm ja Nordström perustavat olettamuksensa sille, ettei miehillä ollut kauppa varten valtakirjaa seurakunnan taholta, koska paria viikkoa myöhemmin pidetyssä kirkonkokouksessa, 13. toukokuuta 1888, käytiin keskusteluja siitä, ottaisiko seurakunta mahdollisesti vastaan miesten huutamat urut. *Vasabladetin* käsitys siitä, että kolme miestä olivat Jepuan kunnan edustajia, viittaa kuitenkin siihen, että seurakunnan päätöksentekijät mitä todennäköisemmin tiesivät Pedersören kirkon vanhojen urujen olevan kaupan, vieläpä koska 28. huhtikuuta pidetty huutokauppa oli järjestyksessä toinen. ”Ehkä heidän [miesten] teko oli sittenkin jollakin tavalla ankkuroituna seurakuntaan”, Nordström pohtii.

Olettamus, ettei miesten urkukauppa ehkä sittenkään tapahtunut hetken mielijohteesta, perustuu lisäksi siihen tosiasiaan, että lehdistö jo kesällä 1887 julkaisi tiedon vanhojen Pedersören urkujen tulemisesta myyntiin. Lisäksi naapuriseurakunta Purmo oli antanut tarjouksen uruista ensimmäisessä huutokaupassa 1888. Jepualaiset tuskin olivat epä tietoisia tästä asiasta. Kirkolliskokous oli tämän lisäksi vuonna 1886 hyväksynyt uuden virsikirjan. Voi olla hyvinkin mahdollista, että jepualaiset katsoivat aiheelliseksi hankkia uudet urut, kun seurakunnan piti pöntätä uudet virret päähänsä. Pienissä seurakunnissa oli muutenkin urkujen hankinnat ajankohdaisia, ja tästäkin syystä asiasta oli keskusteltu ”lukuisissa kirkonkokouksissa” Jepualla.

Joka tapauksessa kirkonkokous päätti 13. toukokuuta 1888 lähes yksimielisesti, ainoastaan yksi äänioikeutettu oli eri mieltä, että seurakunta ostaisi miesten huutamien urut huutokauppahintaan 1 200 markkaa. Sama kirkonkokous päätti rakentaa uuden urkuparven läntiseen sakaraan. Lisäksi päätettiin antaa Uudenkaarlepyyn urkuri Anders Gästrinille tehtäväksi urkujen kokoamisen parven valmistuttua. Urut maksettaisiin testamentatuin varoin ja ”viinakassasta” lainatuin varoin. Jokaisen kirkon piti vuoden 1664 jälkeen perustaa eräänlainen ”viiniviljakassa” ehtoollisviinin hankkimista varten. Päätettiin, että jokaisen ehtoollisella käyneen piti vuosittain maksaa 50 penniä, kunnes viinakassasta otettu laina oli maksettu takaisin. Köyhimmät oli määrä vapauttaa maksusta.

Mitä seurakunta oli oikeastaan ostanut? Jo vuonna 1816 Pedersören urut olivat epä kuntoiset siinä määrin, että niistä oli tulossa käyttökeltotomat. Silloin puutteet vielä korjattiin, mutta Selim Melinin mukaan urut olivat vuonna 1887 ”niin puutteelliset, että ne saattoivat kesken jumalanpalveluksen lakata toimimasta. Silloin niitä ei enää saatu korjaamalla kuntoon.” Pedersören seurakunnan päättäessä tarjota vanhat urkunsu myytäväksi naapuriseurakuntien kirkkoihin, niistä sanottiin tosin: ”Urut palvelevat sunnuntaisin, ja niitä voi silloin niin katsella kuin kuunnellakin.” Tuon sanamuodon perusteella urkuja ei ilmeisesti voitu pitää kovin huonokuntoisina.

Urkujen asentaja ja ensimmäiset urkurit

Munsalan Monästa kotoisin oleva Anders Gästrin toimi Uudenkaarlepyyn urkurina vuosina 1840–1897. Hänellä oli myös muita tehtäviä. Muun ohella hänet määrättiin valvomaan Uudenkaarlepyyn kirkontornin korjaustöitä 1849. Hän niitti mainetta myös taitavana kuvanveistäjänä. Hänen taitonsa työkalujen käytössä johti siihen, että hän vuonna 1880 rakensi omat pilliurkunsaa, joita nykypäivänä säilytetään soittokeuvottomina Turun Sibeliusmuseon urkuhallissa. Niissä on kaksi sormiota, joista kummassakin on yksi äänikerta. Laajuus on neljä oktaavia. Yhden oktaavin käsittävä jalkio on liitännäinen, tarkoittaen sitä, ettei jalkiossa ole omia pillejä, vaan polkimet on kytketty toisen sormion bassokoskettimiin. Kaikki pillit ovat puuta. Julkisivu on runsaasti kuvioitu.

Gästrinillä oli siis tiettyä urkujen rakenteisiin liittyvää asiantuntemusta, kun hänelle annettiin tehtäväksi pystyttää Pedersören vanhat urut Jepuan kirkkoon. *Wasa Tidning* kertoo 8. heinäkuuta 1888 töiden ”sujuvan erityisen rivakasti”, joten ”tehtävä vietäneen piakkoin päätökseen”. Gästrinillä oli apulaisina seminaristit Ferdinand Kylén sekä Alexander Björklund, molemmat kotoisin Uudestakaarlepyystä. Urkuparven katto oli Jepualla matalampana kuin Pedersöressä, joten Gästrinin oli muokattava urkujen julkisivua siten, että hän sijoitti turellien (pillitornien) päälle omakätisesti tekemänsä kukkauurnat korvaamaan Pedersöressä urkuja koristaneita veistoksia. Kuningas David oli seissyt keskimmaisella turellilla, ”viulistin ja huilistin” seisoessa sivuturelleilla. Soittajien selässä on vuosiluku 1774, jota myös pidetään urkujen rakennusvuotena. Kuningas David on 1400-luvulta.

Wasa Tidningin uutisessa mainitaan, että erään seminaarin oppilaan oli määrä ottaa urkurin viran hoitaakseen ainakin ensi alkuun. Tieto on tulkittu siten, että silloinen lukkari Anders Brännäsi ei pidetty soittoaitoisena, vaikka hän toki osasi soittaa, sillä Runar Nyholmin mukaan hän saattoi joskus tuoda omat ”omatekoisensa” urut jumalanpalvelukseen ja soittaa niitä. Kyseessä oli ”heikkoääniset” pilliurut, joita käytettiin myös Munsalan kirkossa parin vuoden ajan syksystä 1872. Kovin pienestä soittimesta ei voinut olla kyse, sillä urkujen kuljettamiseen Pedersörestä tarvittiin neljä hevosta. Munsalalaiset palauttivat urut pari vuotta myöhemmin, ja ne kulkeu-

tuivat Brännäsin muuttokuorman mukana Jepualle, mikä asia ilmenee asiakirjasta, jossa luetellaan hänen saamansa tavarat hänen muuttaessaan kotitalostaan Pedersörestä. Se tosiasia, että lukkari Brännäs ei päässyt ensimmäisenä soittamaan vastahankittuja urkuja selittyi sillä, että kirkkomusiikon toimi tähän aikaan jakautui urkurin sekä lukkarin virkoihin. Ensimmäisten kymmenen vuoden aikana urkurin virkaa ehti hoitaa peräti kahdeksan henkilöä Brännäsin laulaessa. Ensimmäisenä heistä oli Ferdinand Kylén. Brännäs palveli sittemmin urkurina vuodesta 1900 aina kuolemaansa 1909 saakka, Matts Vilhelm Sarelinin laulaessa. Vasta vuonna 1910 Jepuan seurakunta, joka oli itsenäistynyt 1906, sai luvan perustaa lukkari-urkurin viran, jota hoiti vuosina 1911–1956 Karl-Johan Sikström.

Urkujen menneisyys osittain tuntematon

Uruilla oli ikää ainakin reilut sata vuotta, kun ne purettiin pienempiin, helpommin käsiteltäviin osiin ja siirrettiin hevoskyydillä Jepuan kirkolle. Juhani Martikainen on väitöskirjassaan sitä mieltä, että se eräiltä osin saattaa olla peräisin jopa vuodelta 1685. Tuolloin nimittäin veljet Christian ja Johan Beijer Ruotsin Skövdestä (?) rakensivat urut Pedersören kirkkoon. Näiden urkujen, joiden sormio käsittää äänialan C/E–c³ (C/E viittaa lyhyeen oktaaviin; kaikkia säveliä ei löydy basso-oktaavista). Äänikerrat olivat Askon Rautioahon urkumatrikkelin mukaan vuonna 1766 seuraavat:

Gedacht 8 Fot	Octav 4F	Qvinta 1 ½F
Principal 4F	Qvinta 3F	Trumpet 8F
Spilflöjt 4F	Octav 2F	

Juhani Martikainen esittää, että Beijerin uruissa oli alun perin korkeampi julkisivu, edellyttäen kahdensanjalkaista äänikertaa. Julkisivua olisi madallettu 1774. Vaikuttaa toki hieman oudolta, että saman yksisormioisen soittimen dispositiosta löytyy sekä Principal 4 että Octav 4 kuten yllä. Yleensä Octav 4:n kohdalla esiintyy Principal 8.

Christian Beijeristä tuli Pedersören urkuri ja hänet mainittiin taitavana muusikkona. Isonvihan aikana 1714 hän joutui venäläisten ampumaksi ja hänen urkunsa tärveltiin pahapäiväisesti, mutta urkujen ulkoisia ”puu-

rakenteita” ei tietävästi tuhottu. Mahdollisesti myös palkeet säilyivät, vaikka ne *Pedersöre storsockens historia*-teoksen tietojen mukaan puuttuivat. Joka tapauksessa tuhottujen urkujen runko säilyi parvellaan sakastin oven yläpuolella vielä vuonna 1766, sillä vaikean katovuosi 1740 ja uudet levottomuudet Pikkuvihan muodossa, johtivat kirkon ylläpidon laiminlyömiseen resurssien puutteessa.

Vuonna 1774 seurakunnassa järjestettiin urkurin vaalit, ja tuo vuosi mainitaan yleensä uusien samalle parvelle pystytettyjen urkujen hankintavuotena. Juhani Martikaisen mukaan tämä tarkoittanee, että seurakunta saattoi käyttää Beijerin urkujen paikalla olleita jäänteitä, mukaan lukien pääosan julkisivusta, mahdollisesti myös äänikertojen Principal ja Gedacht pillejä. *Suomen historiallisia urkuja*-verkkosivuilla (SHU) mainitaan veljekset Beijer rakentajina sekä Henric Kahelin urkujen korjaajana 1774. SHU:n mukaan hän ei siis rakentanut urkuja.

Kuka tai ketkä osallistuivat korjaustöihin tai rakentamiseen 1774? Christian ja Johan Beijer olivat kuolleet jo ajat sitten. Ilmalaatikko, soittokoneisto ja pillistö on todettu valmistetun vuoden 1685 jälkeen. Anders Telinin uskottiin aikoinaan rakentaneen urut, mutta hän ehkä ainoastaan suunnitteli ilmalaatikon. SHU:n mielestä Kahelin on saattanut rakentaa ilmalaatikon, joka todetaan kauniisti ja täsmällisesti tehdyksi. Nils Strömbäck, joka vuonna 1774 oli Kokkolan urkuri Henric Kahelinin ”oppirenkinä” ja rakensi muun muassa urut Kristiinankaupungin Ulrika Eleonoran kirkkoon, voisi Martikaisen mukaan saattanut olla mukana Pedersöressä 1774. Martikainen on näkevinään yhtäläisyyksiä Kristiinankaupungin sekä Jepuan urkujen välillä, mutta samakaltaisuudet löytyvät pääosin ilmalaatikosta sekä sen pillijärjestelmästä. Martikaisen mukaan Telin voisi olla taitavasti tehdyn laatikon suunnittelijan lisäksi myös sen rakentaja. Suuri oktaavi on nyt myös kromaattinen. Martikainen esittää vuonna 1997, että urut ovat useamman henkilön rakentamat, koska eri osien laatu vaihtelee. Rautioaho esittää vuonna 2006 Henric Kahelinia rakennustyön vahvimaksi ehdokkaaksi. Saksalainen urkusivusto *Organ index* arvioi rakentajiksi veljeksiä Beijer 1685, myöhemmin urut ovat Kahelinin sekä Strömbäckin jälleenrakentamat 1774, ja lopulta urut on siirretty ja uudelleenryhmitelty Gästrinin toimesta 1888. Jos urkujen vanhimmat osat ovat vuodelta 1685, Ole Nordström arvioi ne

teoksessa *Överjeppo 2* toiseksi vanhimmiksi Suomessa säilyneistä uruista. Vanhimpana soittimena pidetään Nauvon positiivia, jota säilytetään kootuna Suomen kansallismuseossa Helsingissä.

Jossakin vaiheessa pillikaapin korkeutta on laskettu, mutta SHU:n mukaan on epäselvää, miten ja milloin tämä toimenpide on suoritettu. Urkujen seistessä Pedersören kirkossa palkeiden täytyi SHU:n mukaan sijaita pillistön alla, sillä palkeistolle ei ollut tilaa urkujen takana parvella. Kuitenkin Selim Melin, Pedersören seurakunnan vakituinen kappalainen sekä kirkkoherra vuosina 1932–1972, on sitä mieltä, että urut oli jo Pedersöressä varustettu erillisellä palkeistolla. Hän antaa myös urkujen mitat: ”korkeus 4 m, leveys 3,2 m sekä syvyys 3 m”. Viimeistään soviteltaessa urkuja Jepuan kirkkoon niitä jouduttiin madaltamaan, ellei tätä tehty jo 1774. Tämän vuosiluvun mainitsee myös Rautioaho vuoden 2006 urkumatrikkelissa. Martikaisen mielestä ei ole mahdotonta se, että Nils Strömbäck olisi valmistanut kaapiston ovet, mikä sekini viittaisi urkukaapin madaltamiseen jo vuonna 1774. Martikainen huomauttaa, että madaltamisen seurauksena kaapin vanhat sivuovet eivät enää sopineet, ja ovien vaihtamisen yhteydessä mahdollinen kaiverrus [rakentajien tekemä, tek. huom.] on saattanut kadota. Julkisivuun kajoaminen johti tietynlaiseen pillikenttien väliseen epätasapainoon.

Sormio on laajuudeltaan C–d³. Koskettimet ovat hyvin kuluneita alueella c–ciss². Alakoskettimet on päällystetty eebenpuulla ja yläkoskettimet norsunluulla. Liitejalkio käsittää alueen C–g⁰. Koskettimet ovat lyhyet. Yläkoskettimet ovat muodoltaan 1700-luvulle tyypillisen kärsämäiset. Uruissa on nykyään Rautioahon urkumatrikkelin mukaan seuraavat äänikerrat:

Principal 8'	Spets Fleut 4'	Vox virginea (puuttui)
Gedacht 8'	Qvinta 3'	Mixta noli me tangere (puuttui)
Octava 4'	Octava 2'	

”Noli me tangere” kääntyy suomeksi ”älä koske minuun”. Kyse ei ollut varsinaisesta urkuäänikerrasta vaan mykästä rekisterivetimestä vaihtoehtoisesti rekisterivetimestä, joka aktivoi vähintään kaksi suurempaa keskenään erittäin epäsointuista pilliä.

Gästrinin kootessa urkuja parvelle Jepuan seurakunta päätti 29. heinäkuuta 1888 korvata ”trumpettiäänikerran” toisella äänikerralla. Hinnaksi määriteltiin korkeintaan 150 markkaa. Se vastaa vuoden 2022 rahassa noin 970 euroa.

Suomen historiallisia urkuja-sivuston mukaan ilmalaatikossa on kahden kieliäänikerran jäänteitä. Kieliäänikertojen jäänteitä säilytetään myös eräässä Jepuan kirkon komerossa. Saksalaisen urkusivuston mukaan Vox virginea ei asennettu vuonna 1888. Tämä ei estänyt äänikerran pillien talteen ottamista. Käytännössä urut olivat kuusiäänikertaiset.

Montako äänikertaa urkuihin lopulta kuului vuonna 1774? Tämän selvittämiseksi Asko Rautioaho matkasi tutustumaan urkuihin elokuussa 1962, niiden vielä seistessä paikallaan lehterillä, osittain toimintakuntoisina, joskin jumalanpalveluksissa ja toimituksissa tuohon aikaan käytettiin urkuharmonia. Rautioaho julkisti havaintonsa *Kyrkomusik*-aikakausilehden numerossa 2/1963 otsikolla ”Österbottnisk dyrgrip” (suom. ”Pohjanmaalainen aarre”). Koska tuon aikakausilehden tavoittaminen on nykyään hankalaa, referoin Rautioahon tekstiä perusteellisesti.

Rautioahon avatessa urkukaappia ja katsellessa sen sisälle hän havaitsi, että urut olivat alun perin olleet kymmenäänikertaiset. Soittimessa oli ollut kolme kieliäänikertaa. Trumpet sekä Vox virginea ovat esimerkkejä sellaisista. Sävel muodostuu kuten klarinetissa: ilmavirta kulkee läpi suukappaleen, johon on kiinnitetty metallinen kieli. Kielen värähtelyä vahvistaa kaitutorvi. Lisäksi hän löysi kymmenennen äänikerran Spets Fleutin ja Qvintan välistä, koska sieltä löytyi listelauta (= rei’itetty liikkuva lauta, joka mahdollisti ilmalaatikon ilman kulkeutumisen pilleihin). Se toimi rekisterivetimellä, joka edelleen oli tallella, vaikka pillit puuttuivat. Kadonneen äänikerran Rautioaho arvioi 3–4-jalkaiseksi, todennäköisesti jonkinlaiseksi huiluäänikerraksi.

Principal 8 ei ole alkuperäinen. Se oli korvannut edellä mainitun ”trumpettiäänikerran”, koska se ei seiso pillitukin varassa, vaan se on rakennettu erään aikaisemman kieliäänikerran, Trumpet 8:n, jalkojen päälle. Sen rakentamiseen on käytetty huomattavasti kevyempää ja ohuempaa metallia verraten muhin huiluäänikertoihin (Octava, Gedacht sekä Spets Fleut; huiluäänikerroissa sävel muodostuu kuten nokkahuilussa). Kaikesta päätellen Gästrin oli Principal 8:n rakentaja. Kahden kahdeksanjalkaisen äänikerran

mahduttamisesta näinkin pieniin urkuihin oli Martti Helan mielestä suurta etua. Tavallisesti tämänkokoiset urut rakennettiin nelijalkaisen prinsipaalin ympärille, tämän sijaitessa julkisivussa. Näin on asian laita myös näissä uruissa, äänikerran kantaessa nimeä Octava 4, koska Principal-nimi oli varattu uudelle kahdeksanjalkaiselle äänikerralle. Äänikerran C-giss-pillit sijaitsevat turelleissa, diskanttipillien sijaitessa heti julkisivun takana. Sitä käytetään yhdellä ainoalla rekisterivetimellä. Tasaiset pillikentät ovat mykkiä (koristepillejä).

Julkisivun prinsipaaliäänikerta Octava 4:n takana sijaitsevat Gedackt 8 sekä Spets Fleut 4, jotka molemmat on varustettu jaetuilla listeillä (eri vetimillä bassoa ja diskanttia varten). Näiden jälkeen seuraa pillitukki, josta Martti Hela käyttää nimitystä Mixta noli me tangere. Siinä on sijainnut kaksikuoroinen Mixtur (Scharf), jota on käytetty yhdellä rekisterivetimellä. Äänikerran jäänteitä löytyi Rautioahon katsastuksessa lattialta urkujen alta. Rautioaho ajattelee sen tulleen niin epäviereiseksi, että sitä ei enää voitu käyttää, ja siksi nimeä oli jatkettu sanoilla "noli me tangere".

Urkujen alta lattialta löytyi myös kahdeksanjalkaisen Vox virginean jäänteet. Äänikerta oli lyhyillä kaikutorvilla varustettu kahdeksanjalkainen regaali. Muutamat suppilomaiset puiset kaikutorvet ovat kuuluneet äänikertaan Trumpet 4, joka tuohon aikaan muodosti perustuksen äänikerralle Vox virginea, sillä pillien jaloissa on merkintä "4 f". Alusta alkaen uruissa siis oli kolme kieliäänikertaa, mikä ilmeni siitä, että niiden puiset jalat vielä katsastuksen aikaan olivat paikoillaan ilmalaatikon takimmaisessa osassa. Suurin rivi on kuulunut kuusitoistajalkaiselle äänikerralle, koska jaloissa on merkintä "16 f". Rautioahon mukaan tässä on mitä todennäköisimmin ollut Basun. Tutkittuaan urkujen sisätilat Rautioaho toteaa urkujen alkuperäisen disposition olleen seuraavanlainen (nykyaikaistettu ruotsinkielinen kirjoitusasu):

Gedackt 8 B & D	Oktava 2
Principal 4	Mixtur 2 X
Spetsflöjt 4 B & D	Basun 16 B
(puuttunut Flöjt 4?)	Trumpet 8 B & D
Kvinta 3	Trumpet 4 B (& D?)
	Vox virginea 8 D

Martikainen ei ilmeisesti ollut tietoinen Rautioahon artikkelista, mutta hän päätyy samankaltaisiin tuloksiin omien tutkimustensa yhteydessä vuonna 1995. Hänen olettamuksensa mukaan puuttuva äänikerta saattoi kuitenkin olla kaksijalkainen huilu, perustellen ajatustaan listelautojen 7 (Oktava 2) sekä 8 (Flöjt 2) rei'itysten koolla. Lisäksi hän esittää Vox virginean olleen kooltaan nelijalkainen, mutta tässä tapauksessa Rautioaho saattaa olla oikeassa, jos äänikerta oli tyypiltään lyhyillä kaikutorvilla varustettu regaali. Edellä lueteltuun dispositioon olen lisännyt Martikaisen tiedot jaetuista listeistä (B & D). Mahdollisesti Trumpet 4 muodosti kokonaisen bassoon ja diskanttiin jaetun äänikerran, sillä ilmalaatikossa on viisitoista listettä.

Martikainen olettaa, että uruissa saattoi olla sulkuventtiili. Myös professori Enzo Forsblom arvioi, että sellainen on ollut koko soitinta varten. Tämä on mahdollista, koska uruista löytyy kuusitoista rekisterivedintä. Sulkuventtiiliä on mahdollisesti käytetty rekisterivetimen muotoisesta hallintalaitteesta. Sitä käytettiin ilman säilyttämiseksi palkeissa lyhyiden soittauaukojen aikana, jolloin se esti ilman kulkeutumisen ulos palkeista. Näin ilmaa säilyi palkeissa, kunnes soittaminen jälleen alkoi. Soittopöydässä saattoi olla myös Calcantin (polkija) nimeä kantava hallintalaite. Sillä ohjattiin siinä tapauksessa pientä kelloa, joka viestitti polkijalle lisäilman tarpeesta.

Rautioaho myös kuunteli urkuja tämän vielä onnistuessa vuonna 1962. Hän totesi pillien soinnin ”lämpimäksi ja pehmeäksi”. Lisäksi hän arvioi urkuja seuraavasti: ”Se, ettei soitinta kuitenkaan voida lukea maamme parhaisiin barokkiurkuihin, ei missään nimessä pienennä sen sivistyksellistä ja musiikkihistoriallista arvoa.” Hänen mielestään soitin oli palautettava alkuperäiseen kuntoonsa. ”Tätä edellyttää jo urkujen dispositio, joka on ollut erinomaisen monipuolinen ja aistikas.”

Useita korjauksia ja monia urkujenhankintaa koskevaa neuvonpitoa

Urut päätyivät korjattaviksi lukuisia kertoja palvellessaan lehterillä 1888–1963, ja monasti ne ehdittiin tuomita käyttökelvottomiksi. Kaikkien urkuihin kohdistettujen korjaustoimenpiteiden selvittäminen niiden palvellessa Jepuan kirkossa veisi kohtuuttomasti tilaa. Mainitsen tässä ainoastaan muuttaman yksittäisen tapahtuman.

Ensimmäistä kertaa uusien urkujen hankintaa käsiteltiin 23. marraskuuta 1919. Silloin päätettiin järjestää tarkoitusta varten rahankeräys, mutta 30. lokakuuta pari vuotta myöhemmin uusien urkujen hankintaa koskevasta haaveista luovuttiin rahoituksen puutteessa.

Syksyllä 1928 piispa Max von Bonsdorff toimitti seurakunnassa piispantarkastuksen, ja silloin todettiin, että kirkkoon olisi saatava uudet urut. Kangasalan Urkurakentamo tarjosi 11. lokakuuta 1929 seurakunnalle kaksitoistaäänikertaiset pneumaattiset kahdella sormiolla sekä jalkiolla varustetut urut hintaan 116 000 markkaa (vuoden 2022 rahanarvossa noin 42 000 euroa). Hintaan lisättäisiin rahtikulut. Uusien urkujen hankintaa käsiteltiin 30. marraskuuta. Kaikki läsnä olleet olivat yhtä mieltä siitä, että vanhat urut olivat lähes käyttökeltottomat, ja urkujen hankkiminen siten välttämätöntä. Seurakunnan kassassa oli kuitenkin vain 40 000 markkaa. Kirkonkokous päätti määrätä veroja maksettavaksi 5 000 markkaa urkujen ostamista varten. Varoja hankittaisiin myös keräyksin ja kokoamalla kolehteja tarkoitusta varten.

Seuraava piispantarkastus ajoittui syksylle 1933. Silloin tarkastavan piispan käsityksen mukaan urut taisivat olla koko Porvoon hiippakunnan kehnoimmat. 1930-luvun loppupuolella urkujen hankkimiseen oli kerätty varsin paljon rahaa, mutta sota sotki suunnitelmat. Marraskuussa 1944 kassasta annettiin valtiolle lainaksi 54 400 markkaa, vastaten vuonna 2022 noin 11 000 euroa.

Ankarasta urkukassaan kohdistuneesta verotuksesta, kaikessa näkyvästä puutteesta ja yleisestä sodanjälkeisestä kalleudesta huolimatta kanttori Sikström vieraili vuonna 1945 Anderssénin veljesten urkutehtaalla Pännäisissä, aiheenaan urkujen muutostyöt. Urkutehdas oli erikoistunut urkuharmonien rakentamiseen, eikä ollut tietävästi rakentanut yksikään pilliurkuja ensimmäisen epäonnisen ja romutetun yrityksen jälkeen heti toiminnan aloitusvaiheessa. Yritys jätti kuitenkin tarjouksen, joka oli päivätty 6. kesäkuuta 1945. Selostan tätä tarjousta verraten perusteellisesti, sen ollessa mahdollisesti tehtaan historian ainoa pilliurkuja koskeva tarjous. Tarjouksessa lueteltiin kolme muutosehdotusta, joihin sisältyi kaksi sormiota, jalkio sekä erillinen soittopöytä siten, että urkuri istuisi kasvot kohti alttaria. Ehdotusten äänikertojen määrät olivat 9, 10 ja 12. Vanhojen urkujen pillejä

käytettäisiin ”siinä laajuudessa, missä niistä voi tehdä käyttökelpoiset”. Äänikertojen nimet olivat ”riippuvaisia vanhojen äänikertojen mensuureista ja luonteista”. Uusina äänikertoina tarjottiin aikakaudelle tyypillisiä rekistereitä: Eoline sekä Aeolsharpa, kumpaakin kahdeksanjalkaisina. Jalkio saisi 2–3 itsenäistä äänikertaa, riippuen seurakunnan valitsemasta vaihtoehdosta. Muilta osin urut olisivat mekaaniset, varustetut eri kytkimin, mukaan lukien myös ”Tutti, Messoforte ja Forte”, lisäksi toisen sormion paisutuskaappi. Julkisivua olisi muokattava ”uudestaan rakennetun sisäisen koneiston tarpeita vastaten”. Ilman saamisesta huolehdittaisiin tavallisin polkimin sekä ”sähköllä toimivan puhaltimen avulla”, joka vaatisi ”3-vaiheisen” sähkön asentamista lehterille. Vaihtoehtojen hinnat ilman liikevaihtoveroa olivat 220 000–305 000 markkaa (vuoden 2022 rahanarvossa n. 31 700–44 000 euroa). Sodanjälkeisen ajan rahan arvon epävakauden takia tehdas pidätti itselleen oikeuden tarkistaa hintaa ”toimituksen toteutuessa”. Uusien urkujen hankkimista valmistelemaan asetettiin uusi toimikunta 7. päivänä kesäkuuta 1945. Urkujen toimintaan liittyvät ongelmat koettiin turhauttaviksi. Seurakunnasta käsin oltiin yhteydessä myös Kangasalan Urkurakentamoon.

Sodan jälkeen maassa vallitsi kuitenkin metallipula, ja vanhojen urkujen metallin määräksi arvioitiin lähes 150 kiloa. Kirkkoherra Runar Söderholm kääntyi 25. kesäkuuta 1945 Arkeologisen toimikunnan puoleen ajatellen, että saattoi osoittautua ongelmalliseksi rakentaa uudet ”käyttämällä vanhoista uruista saatavia aineita”. Seurakunnassa oltiin tietoisia siitä, että urut olivat historiallisesti arvokkaita, eikä niitä ilman muuta voitu rakentaa uudelleen, joten tätä varten pyydettiin lupaa Arkeologiselta toimikunnalta. Tämä ei onnistunut, ja myös aineistopulan takia seurakuntaa neuvottiin edelleen korjauttamaan urkuja. Metallipulan takia myöskään Kangasalan Urku-tehdas ei kyennyt valmistamaan uusia urkuja, mikä ilmenee kansakoulunopettaja Edvin Sarelinille 15. heinäkuuta 1945 lähetetystä kirjeestä. Urkuhanke ei siis ollut yksinomaan kirkkoherran ja kanttorin käsissä.

Pieneen uudistukseen kuitenkin panostettiin. Vuonna 1947 polkija sai astua sivuun, sillä tuolloin ilmansyöttöä varten asennettiin sähköinen puhallin.

Vanhojen urkujen metallisia pillejä. / Metallpipor från gamla orgeln.

Kuvalfoto: Mats Sjöling.

Syksyn 1950 piispantarkastuksessa todettiin jälleen kerran tarpeelliseksi uusia kirkon urut, mutta kirkossa piti tehdä paljon muutakin, ja näin ollen urkuhanke sai odottaa siirtyen seurakunnan kolmevuotissuunnitelmaan. Tällä tavoin seurakunta elää kituutti eteenpäin, kunnes urut lopullisesti lakasivat toimimasta. Vuodesta 1962 alkaen urkuparvelle nostettiin urkuharmonin hoitamaan urkujen virkaa, kunnes paikalle saatiin uusi soitin.

*Vanhat urut siirretään pohjoiseen sakaraan
sekä aikakauslehdessä Kyrkomusik vuosina 1965–1966 käyty väittely*

Vanhoista uruista oltiin jossakin määrin kiinnostuneita, etenkin museoosineenä. Seurakunta oli myös 1900-luvun kuluessa tiedustellut, olisiko joku halukas ostamaan ne, ajatellen, että uruista mahdollisesti saatavasta kauppahinnasta olisi apua uusia urkuja rahoitettaessa. Seurakunta kävi kirjeenvaihtoa muun muassa Turun kaupungin historiallisen museon kanssa 1940-luvulla. Seurakunta otti yhteyttä Arkeologiseen toimikuntaan vuonna 1962,

ja toimikunta ehdotti Vaasassa sijaitsevaa Pohjanmaan museota sekä myös Turun Sibeliuseumuseota vastaanottajiksi. Toimikunnan arvion mukaan uruilla ei juurikaan ollut rahallista arvoa, pillien romuarvoa lukuun ottamatta. Seurakunta otti toimikunnan kehoituksesta yhteyttä Pohjanmaan museoon. Lopullisen päätöksen teki kirkkovaltuusto 6. lokakuuta 1963. Asia muotoiltiin § 7 seuraavasti:

Kirkon vanhojen urkujen, nyt uusilla korvattavien, säilyttäminen on kirkkomusiikoiden mielestä tärkeätä. Pohjanmaan historiallinen museo on tarjonnut näistä 150.000 vmk [vanhaa markkaa = 1 500 markkaa vuoden 1963 rahauudistuksen jälkeen, tek. huom.] sillä ehdolla, että kolme veistosta seuraavat mukana. Myös Turun Sibeliuseumuseo on vaatinut urkuja itselleen, kuitenkin tarjoamatta minkäänlaisia korvausta. Hallintolautakunnan ehdotus, ettei urkuja myytäisi, vaan sijoitetaisiin kirkon pohjoissakaraan, sen itäpuolelle, hyväksyttiin yksimielisesti.

Kirkon hallintolautakunta antoi 24. lokakuuta 1963 kanttori Lars Jungarille tehtäväksi ”aloittaa vanhojen urkujen purkutyöt” tilan vapauttamiseksi uusille uruille, jota oli määrä asentaa hieman myöhemmin samana syksynä. Pöytäkirjaan ei merkitty minkäänlaisia töitä koskevia ohjeita. Pitikö hänen suorittaa työt yksin? Miten purkaminen oli määrä toteuttaa? Oliko tarkoituksena laittaa kaikki urkujen osat paikoilleen siten, että edellytykset urkujen soittokelpoiseksi tekemiseen säilyisivät? Vai oliko tavoitteena tehdä uruista pelkkä museoesine, eräänlainen kulissi? En ole löytänyt asiasta merkintöjä seurakunnan arkistosta, mutta seisossaan pohjoissakarassa urkukaappi on itse asiassa pelkkänä museoesineenä, soittokelvottomana kuorena. Itse soitinta, siis urkujen sisäosia sekä palkeita, säilytetään kirkon eteisen komeoissa. Palkeisto muodostuu kolmesta yksinkertaisesta taitettavasta palkeesta, joista yksi on palvellut varastopalkeena ja kahta on poljettu. Ne sijaitsevat pinottuina päällekkäin ja niillä on kaksi yhteistä paljelaattaa. Toisinaan palkeiden sisältä saattaa löytyä tietoja rakentajista ja vuodesta, jopa piirustuksia. Tätä kirjasta laadittaessa palkeita tutkittiin. Joku muu oli kuitenkin tutkinut palkeita aiemmin, koska ne oli ratkottu auki. Mitään kirjoitusta ei löytynyt. Tietoa ei ole siitä, missä paljekaappi on säilytettynä vai onko lainkaan. Ainakaan sitä ei löytynyt kirkon ullakolta, mikä voitiin todeta tutkimusten yhteydessä.

Vanhojen urkujen palkeita. / Gamla orgelns bälgar.

Kuva vas./foto t.v.: Stefan Lönnquist, kuva oik./foto t.h.: Birgitta Sarelin

Aikakausilehden *Kyrkomusik* numerossa 4/1965 oli toimituksen kirjoitus ot-sikoituna "Vandalism i Jeppo" (Vandalismia Jepualla). Toimittaja Göran Blomqvist viittasi Rautioahon kirjoitukseen "Pohjalainen aarre" vuodelta 1963 todeten Rautioahon käyneen katsomassa urkuja uudelleen 1965. Hän oli tuolloin havainnut, että

vanhoja urkuja siirrettäessä ei ollut kiinnitetty minkäänlaista huomiota itse soitti-meen. Urkukaappi julkisivuineen oli pystytetty alas kirkkoon ja näiden kulissien sisälle koko pillistö oli survottu hujan hajan. --- Lyhyesti sanottuna: eräs maam-me seitsemästä historiallisista uruista on valistuneella 1960-luvulla tärvelty perin pohjin!

Toimittaja ihmetteli myös Arkeologisen toimikunnan passiivisuuta asiassa. *Kyrkomusik*-lehdessä sanottiin suorat sanat.

Aikakauslehden seuraavassa numerossa, 1/1966, Jepuan seurakunta kirjoitti vastineensa artikkeliin. Siinä seurakunta painotti kirkkovaltuuston päättäneen,

että uusien urkujen asentamisesta vastaavien saksalaisten urkurakentajien oli määrä ammatilaisina ja asiantuntijoina huolehtia vanhojen urkujen purkamisesta ja siirtämisestä. Näin myös tapahtui, ja nämä ammatillaiset huolehtivat siitä, etteivät vanhat urut vahingoittuneet.

Mitään tämän sisältöistä pöytäkirjaan merkittyä päätöstä en ikävä kyllä ole kyennyt löytämään seurakunnan arkistosta. En ole myöskään onnistunut löytämään seurakunnan urkurakentajien kanssa solmimaa sopimusta, jollaisesta asia mahdollisesti olisi ilmennyt. Tämä ei kuitenkaan estä sitä, että asian laita olisi lainatun tekstin mukainen. En epäile seurakunnan vastineen totuudenmukaisuutta. Seurakunta pitää kiinni käsityksestään, etteivät urkurakentajat purkutyoissaan aiheuttaneet sekasortoa, vaan pinonneet pillit urkukaappiin vaakasuoraan asentoon ”niiden aineellista haurautta silmällä pitäen”.

Kyrkomusik-lehden toimittaja Göran Blomqvist sekä Asko Rautioaho kommentoivat vuorostaan seurakunnan vastinetta lehden samassa numerossa. Ehkä kaikkein eniten he ihmettelivät sitä, kuinka ”vastuuntuntoiset urkurakentajat” saattoivat pinota pillit urkukaappiin vaakasuoraan päällekkäin. Silloinhan niiden muoto kärsisi ajan mittaan. Blomqvist oli sitä mieltä, että urkujen purkutavan täytyy johtua urkurakentajien saamista ohjeista. ”Näin puretaan loppuun palvelleet urut, mutta näin ei säilytetä historiallisesti arvokasta soitinta, meidän olosuhteissamme todellista kalleutta”, Blomqvist tiivistä käsityksensä siirrosta. Ja lisäksi:

Ohjeistuksen olisi tässä tapauksessa pitänyt lähteä siitä, että urut oli määrä säilyttää täsmälleen senhetkisen kuntosaa mukaisina, ei ajatellen tulevaisuutta kuolleena museoesineenä, vaan tavoitteena entisöinti eläväksi soittimeksi.

Blomqvist ihmettelee vielä sitäkin, että seurakunta saattaa tehdä tämänkaltaisia päätöksiä itsenäisesti kuulematta asiantuntijoita. Arkeologinen toimikunta kirjoitti *Kyrkomusik*-lehden jutun johdosta olleensa yhteydessä Jepuan

seurakuntaan vuonna 1962, ja silloin ehdottanut ”Vaasan museota tai Turun Sibeliusmuseota, koska urkuja tilanpuutteen takia ei ole mahdollista siirtää Kansallismuseoon. Seurakunta ei vielä ole ollut yhteydessä Arkeologiseen toimikuntaan.” Tämän viranomaisen näkemyksen mukaan erheellinen menettely oli siinä, jos rivien välistä luetaan, ettei seurakunta ollut pyytänyt neuvoja siitä, kuinka siirto alas pohjoissakaraan olisi parhaiten suoritettavissa.

Asian hoitaminen tällä tavalla oli johtanut siihen, että urut olivat muuttuneet museoesineeksi, mikä Göran Blomqvistin mielestä merkitsee sitä, että tulevasta entisöinnistä tulee huomattavasti vaikeampi ja kalliimpi kuin jos siirto olisi tapahtunut säilyttämällä soitin koskemattomana.

Jehmlichin urut 1963

Urkuliike – 1900-luvun uusi urkujenrakennusihanne

Saksassa syntyi 1920-luvulla urkuliike, jonka ajatuksena oli historiallisten urkujen, etenkin barokkiurkujen, dispositioiden kopioiminen sekä pillien men-suurien (pillien eri ulottuvuuksien) tarkka mittaaminen, kuitenkin käyttäen nykyaikaisia työvälineitä ja aineita. Urkujenrakentajien tavoitteena oli van-hanaikaisen soinnin aikaansaaminen modernia tekniikkaa käyttäen, mutta itse asiassa he loivat uuden sointi-ihanteen. Ruvettiin luopumaan pneumaat-tiseen rekisteröintiin ja soittokoneistoon perustuvista uruista siirtyen jälleen mekaanisten urkujen rakentamiseen. Urkuliike saapui myös Suomeen, ja Sipoon seurakunta (1951) sekä Houtskarın seurakunta (1954) saivat ensim-mäisten joukossa urkuliikkeen periaatteiden mukaisesti rakennetut urut. Molemmat urut rakensi Tanskan Aabenraassa toimiva Marcussen & Søn.

Tärkeätä urkuliikkeelle oli niin sanottu pillistöperiaate. Pääpillistö muo-dosti perusyksikön, ja siihen lisättiin jalkion, rintapillistön, selkäpillistön ja yläpillistön kaltaisia lisämoduuleja seurakunnan tarpeen, varakkuuden ja mahdollisuuksien mukaisesti. Soinnillisesti eri osien tuli täydentää toisiaan. Tavoitteena oli rakentaa pääpillistö kahdeksanjalkaisen prinsipaalin pohjalle siten, että äänikerta sijoitettiin julkisivuun. Mykkiä pillejä ei käytetty. Näin ollen esimerkiksi kolmella sormiolla varustetut urut saivat tällöin: Prinsipaali 4' selkäpillistön julkisivuun, Prinsipaali 2' rintapillistöön sekä jalkioon Prin-sipaali 16'. Pisin kahdeksanjalkainen prinsipaalipilli, suuren oktaavin C, on pituudeltaan lähes 2,5 m. Kuudentoista jalan pisin prinsipaalipilli on melkein 5 metriä pitkä. Urkujen ollessa kooltaan pienemmät tai jos korkeutta ei ollut riittävästi, pääpillistö saatettiin rakentaa nelijalkaisen prinsipaalin pohjalle.

Gebrüder Jehmlich Orgelbaun uudet urut

Kirkkovaltuuston kokouksessa 11. joulukuuta 1961 kanttori Lars Jungar sai tehtäväkseen hankkia tietoja hinnoista ynnä muusta tarpeellisesta uusien kirkkourkujen hankkimista varten. Luultavasti hän juuri tuolloin kääntyi helsinkiläisen, alun perin Puusepänliike J.N. Virtasena tunnetun Urkura-kentamo Virtasen, puoleen. J.N. Virtasen päiväämätön tarjous on osoitettu

Jungarille. Tämän tarjouksen mukaan yksi- tai kaksisormioiset urut jalkioineen rakennettaisiin vanhaan urkukaappiin sen julkisivun säilyttäen. Virtasen kahdeksan äänikertaa käsittäviä kaksisormioisia jalkiolla varustettuja urkuja koskevassa tarjouksessa voi jo havaita ajatellun urkuliikkeen ihanteiden mukaisia pillistöperiaatteita.

Pöytäkirjoista ei löydy minkäänlaisia jälkiä siitä, että tätä tarjousta olisi käsitelty. Sen sijaan seurakunta kääntyi ruotsinkielisen kirkkomuusikoiden yhdistyksen urkuneuvoston (Kyrkomusikerföreningens Orgelråd) puoleen, joka yleiskirjeessään maaliskuussa 1950 oli tarjonnut seurakunnille asiantuntijan palveluksiaan otettaessa yhteyttä urkurakentamoihin uudishankintoja tai uudisrakennuksia silmällä pitäen. Urkuneuvosto tarjoutui toimimaan seurakuntien urkuasioita koskevana edunvalvojana.

Urkuneuvosto tunsu yrityksen Gebrüder Jehmlich Orgelbau ”osaavana ja tunnollisena firmana”, ja hankki sieltä tarjouksen Jepuan seurakunnan puolesta. Vuonna 1808 perustettu urkurakentamo toimi vuodesta 1826 alkaen Dresdenissä. Urkuja tilattaessa neuvoteltiin neljännen sukupolven urkurakentajien, Otto ja Rudolf Jehmlichin, kanssa. Urkurakentamo toimii edelleenkin Dresdenissä, vuodesta 2006 alkaen kuudennen sukupolven urkurakentajan Ralf Jehmlichin johtamana. 1960-luvulla uskottiin, että Jehmlich rakensi hyvälaatuisia urkuja, joiden hintataso oli länsimaisia urkuja edullisempi. Dresdenin kuului tuolloin DDR:ään. Porvoon hiippakunnassa olivat Lapväärtin ja Västanfjärdin seurakunnat jo hankkineet urkunsu Jehmlichiltä.

Jepuan seurakunnalle osoitettu tarjous oli päivätty 5. maaliskuuta 1962. Kirkkovaltuusto päätti 21. toukokuuta samana vuonna tilata urut Jehmlichiltä. Urkujen hinnaksi asennuksineen tuli 5 576 000 markkaa, vuoden 2022 rahanarvossa laskettuna 138 054 euroa. Määrä oli maksettava kolmessa erässä ja seurakunnan oli otettava pankkilainaa voidakseen maksaa osan kauppahinnasta. Rahoilla seurakunta saisi kolmetoista äänikertaa käsittävät kahdella sormiolla sekä jalkiolla varustetut mekaaniset urut. Listeilma-
laatikot (Schleifwindladen) oli määrää rakentaa jyrävästä tammesta. Muita käytettäviä puulajeja olivat kuusi ja mänty. Soittopöytä oli rakennettu julkisivupillien alle, joten soittaja istui selkää kohti alttaria. Urkukaappi sisältäisi 990 soivaa pilliä (96 puista pilliä, 30 sinkkistä pilliä, 864 tinaista pilliä) ko-

neistoineen. Urkujen muukin koostumus kuvailtiin tarkasti. Dispositio oli tarjouksen mukaan seuraavanlainen:

Hauptwerk	Positiv	Pedal
Rohrflöte 8'	Gedackt 8'	Subbass 16'
Prinzipal 4'	Quintaden 4'	Gedackt 8'
Flöte 4'	Prinzipal 2'	Prinzipal 8'
Mixtur 4 chor	Sesquialtera 2 chor	Choralbass 3 chor
	Cymbel 3 chor	

Äänityksen (= pillien kaikkien soinnillisten ominaisuuksien säätämisen) osalta ilmoitettiin pillinjalan jäävän avoimeksi ja keernaraon ilman hammastuksia. Hammastukset on pieniä loveja, joita joskus äänityisyistä tehdään keernaan. Vailla hammastuksia pilli sai selvästi "sylikivän" alukkeen. Myös tuttisoinnissa (kaikki pillistöt samanaikaisesti käytössä) saataisiin näin selkeyttä musiikin linjoihin. Urkurakentamo huomautti, ettei tutti-soinnista missään tapauksessa tulisi huutavaa. Urut saisivat normaalivirityksen 15 Celsiusen lämpöasteessa. Sähköinen puhallin huolehtisi palkeen ilmanannosta, palje varustettaisiin myös polkimella käytettäväksi sähkökatkosten sattuessa.

Silmiinpistävää tässä dispositiossa on kaksijalkaisen äänikerran puuttuminen pääpillistöstä. Tästä syystä päätettiin syyskuussa 1962 ilman eri kustannusta poistaa jalkiosta Gedackt-äänikerta ja sen asemesta asentaa Gemshorn 2'-äänikerta pääpillistöön. Tästä disposition muutoksesta sopivat Urkuneuvosto ja urkurakentamo keskenään.

Vanhoihin urkuihin kuului kvinttiäänikerta, josta urkurakentamo oli tietoinen. Siksi Jehmlich oli keskustellut äänikerrasta Folke Forsmanin kanssa, joka toimi Urkuneuvoston sihteerinä ja seurakunnan yhteyshenkilönä urkurakentamoon päin. Joulukuussa 1962 urkurakentamo kirjoitti asiasta kirjeen seurakunnalle. Maaliskuussa 1963 kirkkohallintovaltuuskunta päätti kvinttiäänikerran hankkimisesta urkuihin. Se maksoi 180 000 vanhaa markkaa (vuoden 2022 rahanarvossa 4 250 euroa). Äänikerraksi tuli Nasat 1 1/3', ja siinä oli heikompi sointi eritoten pienemmän jalkaluvun takia. Täten urkuihin saatiin yhteensä neljätoista äänikertaa, joista kuusi tuli pääpillistöön, viisi positiiviin sekä kolme jalkioon. Urkuihin rakennettaisiin tavanomaiset me-

kaaniset yhdistimet: positiivista pääpillistöön, pääpillistöstä jalkioon sekä positiivista jalkioon.

Soittopöytä. Jalkion yläpuolella oikealla yhdistimien kytkimet. Spelbordet. Ovanför pedalen till höger är koppeltramporna.

Näiden verraten pienten urkujen kuoroäänikertojen lukumäärä on huomattavan suuri, mutta urkuliikkeen ihanteiden mukainen. Mixtur, Cymbel sekä Choralbass, äänikertoja, joissa useampi pilli soi kosketinta kohden, toimivat

sointikruunun jokaisessa pillistössä, kun taas Sesquialtera kaksine soivine pilleineen kosketinta kohti saattaa palvella käyttökelpoisena sooloääniker-tana jonkun kahdeksan- tai nelijalkaisen äänikerran kanssa triosoitossa. Se voi muutenkin tukevoittaa sointia. Uruista puuttuivat kieliäänikerrat. Jos-sakin vaiheessa jalkioon ehdotettiin Fagott-äänikertaa, mutta aloitetta ei to-teutettu.

Tämäntyyppisiin urkuihin rakennettiin tavallisesti tremololaite sekä paisutuskaappi, jota ohjattiin jalkion yläpuolelle sijoitetulla polkimella. Näistä luovuttiin taloudellisista syistä. Itse urkukaappikin kertoo yksin-kertaisuudessaan vähäisistä määrärahoista.

Director musices Lars Ryde, Urkuneuvoston jäsen ja Vaasan ruotsalaisen seurakunnan urkuri, tarkasti valmistuneet urut. Hän totesi urkujen rakennetun ”nykyaikaisten periaatteiden mukaisesti”, mutta olisi mielellään nähnyt selkä-pillistön, jonka kautta pillistöjako olisi ilmennyt selkeämmin. Hän oletti kui-tenkin ratkaisun, jossa kaikki oli sijoitettu yhteen ainoaan urkukaappiin, tulleen edullisimmaksi. Siitäkin huolimatta, että säästeliäisyys näkyi myös urkujen yleisestä rakennustavasta, säästöjä ei ollut kohdistettu ”tekniseen ja taiteelliseen laatuun”:

... urut on rakennettu erinomaisen huolellisesti. Linguaaliäänikertojen [kieliääni-kertojen, tek. huom.] puuttumisesta huolimatta, dispositio antaa mahdollisuudet monenlaisiin herkullisiin rekisteröinteihin. Intonaatio on erinomainen ja hyvin mi-toitettu kirkkotilan akustiikkaa ajatellen.

Lisäksi Ryde totesi soittoasennon hyvin mukavaksi, ja arvioi, että puhallin oli käyntiääneltään hiljainen ja että se tuotti tarpeeksi ilmaa soitettaessa täysillä uruilla. ”Tarkastushetkellä urut toimivat kaikilta osin täydellisesti.”

Kirkkotilan kuivasta ilmasta koituisi kuitenkin ongelmia, Ryde ennus-ti, ja suositteli kosteusmittaria sekä ilmankostuttajaa tarvittaessa. Hän oli oikeassa. Lukuisia ovat ne erityyppiset ilmankostuttimet, jotka ovat olleet asennettuina urkuparvelle urkujen aikana. Kirkon ilmankosteus on myös riippunut käytetystä lämmitysjärjestelmästä. Ilman kuivuessa liikaa urku-jen puisia rakenteita uhkaa halkeaminen.

Toisen sormion rekisteriovetimet, alimpana uutena rakennetun tremulantin vedin. Jepuan urut olivat urkurakentamon opus nro 821 ja kymmenennet sen Suomeen rakentamansa urut.

Andra manualens registerandrag och andraget för den nybyggda tremulanten längst ner. Orgeln i Jeppo var orgelbyggeriets opus nummer 821 och den tionde orgeln de byggde i Finland.

Uudet urut vihki käyttöön lääninrovasti Selim Melin kirkkomusiikki-illan yhteydessä lauantaina 14. joulukuuta 1963. Lars Ryde oli pääurkurina. Runsaaseen musiikkiohjelmaan osallistuivat Jepuan kirkkokuoro Lars Jungarin johtamana, Pedersören kirkkokuoro solisteineen sekä Pedersören kirkkorkesteri johtajanaan Hans Sandell. Myös seurakunnan uusi kirkkoherra Mikael Sandell puhui tilaisuudessa.

Jehmlichin urkujen peruskorjaukset sekä uudistaminen 1998

Toimiakseen hyvin urut tarvitsevat säännöllistä huolenpitoa. Ensimmäisten yhdeksän vuoden aikana huollosta vastasi Gebrüder Jehmlich, mutta myöhemmin seurakunta joutui kääntymään toisten urkurakentamoiden puoleen. Syksyllä 1997 koitti sitten suurempien huoltotoimenpiteiden aika. Kanttori Mats Sjöling kääntyi tuolloin urkurakentaja Helmuth Gripentrogin ja diplomiurkuri Stefan Lönnquistin puoleen urkujen tarkastusta varten.

He totesivat tekniikan pääosin edelleen toimivan moitteettomasti, mutta soittokoneistossa havaittiin jonkin verran kulumisen jälkiä. Runsaan kolmenkymmenen vuoden kuluttua urkujen valmistumisesta myös sointi-ihanne oli muuttunut. Tästä syystä tarkastajat näkivät urkujen soinnillisessa tasapainossa joitakin ongelmakohtia. Urut eivät tukeneet seurakunnan laulamista siten, kuin urkujen 1990-luvun ihanteen mukaan tulisi tehdä. Uruista puuttui vakaa ja täyteläinen perussävelpohja, sen sijaan soittimessa oli aivan riittävästi yläsäveläänikertoja, jotka tekivät soinnista ”terävän ja vihlovan”.

Stefan Lönnquistin mukaan urkujen valmistumisen aikoihin ajateltiin, että virrenveisuu sujuisi tukematta, ja tästä syystä ajateltiin urkujen soivan taustalla hiljaisesti ja häiritsemättä. Tämän ihanteen takia pillit varustettiin ahtain mensuurein siten, että ”pohjasävel soi erittäin heikkona, kun taas ylä-äänit sekä diskantti korostuivat erittäin voimakkaasti.”

Tarjouksessaan 5. joulukuuta 1997 urkujenrakentajat Gripentrog ja Mäkinen ehdottivat toimenpiteiksi kaikkien pillien uudelleen äänittämistä sekä urkujen tietynlaista muokkaamista. Rajuun äänikertakokoelmaan kohdistuva toimenpide oli kaikei Cymbel 3 chor-äänikerran poistaminen ja uuden kahdeksanjalkaisen Salzinal-äänikerran rakentaminen sen tilalle. Kaikkia ilmanpaineita nostettaisiin noin 10 mm VP (vesipilari). Tremulantti

valmistettaisiin toista sormiota varten. Koneistosta kuuluva kolina poistettaisiin. Kaikki rekisterikilvet valmistettaisiin uudestaan. Kustannukset olivat 142 000 markkaa arvonlisäveroineen, vuoden 2022 rahassa noin 36 500 euroa.

Uutena rakennettu Salzinal-äänikerta, joka näkyy oikeassa laidassa, sijoitettiin Cymbelin paikalle. Suurimmat pillit asennettiin hyllylle urkukaapin sisäpuolelle ja ne saavat ilmansa ilmalaatikosta putkien kautta.

Den nybyggda stämman Salzinal som ses längst till höger sattes på Cymbels plats. De största piporna monterades på en hylla inne på orgelhusväggen och får luft via konduktorer från luftlådan.

Pöytäkirjan 6/1997–98 mukaan kirkkoneuvosto arvioi tarjouksen hyväksi pohjaksi jatkoneuvotteluja varten ja mahdollisuuksien rajoihin sopivaksi. Seuraavassa kokouksessaan kirkkoneuvosto päätti ehdottaa kirkkovaltuustolle urkujen kunnostuksen toteuttamista tarjouksen mukaisesti ja suuruudeltaan 150 000 markan lisätalousarvion laatimista tarkoitusta varten. Tulot tulisivat siirtona verontasausrahastosta. Keskiviikkona 8. huhtikuuta 1998 kirkkovaltuusto hyväksyi kirkkoneuvoston ehdotuksen yksimielisesti. Jepuan seurakunnan ja yrittäjien Helmuth Gripentrogin sekä Kalevi Mäkisen välinen sopimus allekirjoitettiin 15. huhtikuuta 1998.

Urkujen äänikertoihin kohdistuneet toimenpiteet ilmenevät tämän kirjajasen viimeiseltä sivulta, joka selostaa urkujen nykyistä dispositiota. Lyhyesti sanottuna urut saivat täyteläisemmän ja suuremman soinnin siten, että useimpien äänikertojen kohdalla pillit siirrettiin neljä säveltä korkeammalle

(molliterassin verran) ja alimmat sävelet valmistettiin uudestaan. Toimenpiteiden ansiosta urkujen sointi ei entiseen tapaan häviä, vaikka virrenveisuu kuuluisikin voimakkaana kirkossa.

Stefan Lönnquist toteaa katsastuslausunnossaan 10. syyskuuta 1998 seuraavasti: "Työ on tehty hyvin huolellisesti, ja seurakunta on saanut paljon odotettua enemmän vastinetta panokselleen." Hänen mielestään urkujen taso koheni merkittävästi uuden Salzinal 8'-äänikerran korvatessa kolmi-kuoroisen Cymbelin. Salzinal on eräänlainen omanlaatuisen sointivärinsä omaava "jousihuilu", joka "on laajentanut urkujen 'sointupalettia' merkittävästi." Toisen sormion uuden tremulantin ansiosta urkujen soinnin runsaus "koetaan huomattavasti selvemmin kuin ennen".

Katsastuslausunnossa ehdotettiin myös urkujen ulkopuolen maalaimista. Urkujen arvon katsottiin kohentuvan sellaisen toimenpiteen seurauksena, koska ulkonäöllä on suuri merkitys. Tätä kirjoitettaessa, keväällä 2023, julkisivu näyttää kuitenkin samanlaiselta kuin millaiseksi Gebrüder Jehmlich Orgelbau teki sen 1963.

Källor och litteratur/Lähteet ja kirjallisuus

Källor/Lähteet

Ingmar Brännäs arkiv, Jakobstad:

Anders Brännäs förteckning över flyttgods.

Jeppo kyrkoarkiv, Jeppo:

Kyrkoförvaltningsnämndens, kyrkorådets, kyrkofullmäktiges protokoll.

Kyrkostämmoprotokoll.

Orgel (mapp med offerter, diverse skrivelser, brev och utlåtanden).

Kyrkomusikerföreningens arkiv/Orgelrådets arkiv, Helsingfors:

Handlingar rörande orglarna i Jeppo kyrka.

Stefan Lönnquists arkiv, Kronoby:

Anteckningar om orgelfrågan i Munsala. Otryckt manuskript 1990.

Litteratur/Kirjallisuus

Appelgren, Kari, "Om den skulpterade och målade inredningen i svenska Österbottens kyrkor." – *Svenska Österbottens historia* V, Vasa: Svenska Österbottens Landskapsförbund 1985.

[Blomqvist, Göran], "Vandalism i Jeppo", – *Kyrkomusik* 4/1965.

Böckerman-Peitsalo, Anna Maria, *Objektivitet och liturgisk förankring. Strävanden att införa ny saklighet inom kyrkomusik och gudstjänstliv i Borgå stift åren 1923–1943*. Diss. Åbo: Åbo Akademis förlag 2005.

Fredriksson, Niklas, *Klangförändring – orglar och kärnstick*, Stockholm: Riksantikvarieämbetet 2018. Även tillgänglig:

<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1234873/FULLTEXT01.pdf>

Hela, Martti, Nils Strömbäck. *Kuvaus Suomen urkurakennuksen vaiheista Ruotsin vallan aikana*, Porvoo: WSOY 1924. Diss. Helsingin yliopisto.

Hellsten, Hans, *Instrumentens drottning. Orgelns historia och teknik*. Stockholm: Natur och Kultur 2002.

Historik över Jeppo, red. Sten Westerholm, Jeppo: Jeppo Hembygdsförening 1988.

Holmgård, Rainer, *Bröderna Anderssén*, Vasa: Eget förlag, 1991.

Lönnquist, Stefan, *Orgelglädje. Gamlakarleby kyrkas orgelhistoria 1692–2002/Urkuiloo. Kokolan kirkon urkuhistoria 1692–2002*, Karleby: Karleby kyrkliga samfällighet 2002.

Martikainen, Juhani, *Orglar i Finland från tiden 1600–1800 – deras byggare, historia, konstruktion och stil*. Diss. Helsingfors: Sibelius-Akademin 1997. Även tillgänglig:

https://taju.uniarts.fi/bitstream/handle/10024/7238/Orglar_i_Finland_fran_tiden_1600-1800-Juhani_Martikainen.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Melin, Selim, *Pedersöre kyrka*. Jakobstad: Pedersöre församling 1965.

Nordström, Ole, *Detta Herrans tempel. Jeppo kyrka 150 år*, Jeppo: Jeppo församling 2011.

- Nordström, Ole, "Mjölarns", – *Överjeppo 2 ... nå finns he, sa Björkon ...*, red. Ole Nordström. Jeppo: Överjeppo byaforskare 2007.
- Nyholm, Runar, *Jeppo kyrka 1861–1961. Historik*, [Jeppo: Jeppo församling] 1961.
- Rautioaho, Asko, *Suomen urut 2006 Orglarna i Finland. Urkumatrikkeli*. Helsinki: Suomen Kanttori-urkuriliitto 2007. Nätversion <https://suomenurut.fi/> (hämtat 24.2.2023).
- Rautioaho, Asko, "Österbottnisk dyrgrip." – *Kyrkomusik* 2/1963.
- Sandell, Mikael & Romar, Jarl, "Vandalism i Jeppo?" Jeppo församling bemöter vår artikel i *Kyrkomusik* nr 4/1965, – *Kyrkomusik* 1/1966. I samma nummer kommentarer utan rubriker av Göran Blomqvist och Asko Rautioaho jämte Arkeologiska kommissionens meddelande under "P.S."
- Valanki, Erkki, *Suomen urut ja niiden rakentajat 1500-luvulta vuoteen 1970*. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura 1977.
- Wistbacka, Benny, "Jeppo kyrka och församling." – *Överjeppo 2 ...nå finns he, sa Björkån...*, red. Ole Nordström. Jeppo: Överjeppo byaforskare 2007.
- Åkerblom, K.V., *Pedersöre storsockens historia intill 1865*. Jakobstad: Kommunernas förlag 1950.
- Österbacka, Svante, "Pedersöre kyrkas första orgel 300 år." – *Pedersöre 1984. Jakobstads Tidnings jul- och hembygdsbilaga* 1984.

Internet

- Anders Gästrins orgel (Turku, Sibeliusmuseum no 157).
<http://www2.siba.fi/cgi-bin/shubin/haku7.cgi?urku=188006000&vuosiluku1=1880&vuosiluku2=1916&paikka=Turku&mkunta=&rakentaja=&akmaara=&koneisto=&ryhma=>
 (hämtat 14.3.2023).
- Annons under "Auktioner" i *Österbottniska Posten* 29.3.1888.
<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/494727?term=försålda&term=orgel&page=4> (hämtat 1.3.2023).
- Björkstrand, Mats, *Klockare och organister i Nykarleby församling 1809–1899*, fackuppsats, Åbo Akademi 1992.
<http://www.nykarlebyvyer.nu/sidor/texter/prosa/bjorkstm/klock/klockare.htm#53a>
 (hämtat 14.3.2023).
- "Bref från Jeppo" 15.12.1885 av M.W-n i *Österbottniska Posten* 7.1.1886,
<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/58543?term=orgel&page=2>
 (hämtat 29.3.2023).
- "Bref från Österbotten" Jäppå den 17 april i *Folkvännen* 1.5.1889,
<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/443903?term=orgel&page=3>
 (hämtat 29.3.2023).

”Eldswåda”, notis i *Vasabladet* 8.1.1887.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/8084?term=prestgården&term=Jeppo&page=2> (hämtat 1.3.2023).

”Firmengeschichte”, *Jehmlich Orgelbau*.

<https://jehmlich-orgelbau.de/firmengeschichte/> (hämtat 1.3.2023).

”Från det inre af länet”, sign –r.– 30.6.1888 i *Wasa Tidning* 3.7.1888.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/58564?term=orgel&page=2> (hämtat 29.3.2023).

”Försåld orgel”, notis i *Vasabladet* 5.5.1888.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/83838?term=orgel&term=Jeppo&page=2> (hämtat 1.3.2023).

”Jepua (Pohjanmaa)”, *Suomen historiallisia urkuja*, Sibelius-Akatemia.

<http://www2.siba.fi/cgi-bin/shubin/haku7.cgi?urku=168500500&vuosiluku1=&vuosiluku2=&paikka=Jepua&mkunta=&rakentaja=&akmaara=&koneisto=&ryhma=> (hämtat 20.3.2023).

”Kyrkoorgel”, notis i *Österbottenska Posten* 13.12.1929.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1756750?term=orgel&page=2> (hämtat 1.3.2023).

”Noli me tangere”

<https://musikwissenschaften.de/lexikon/n/noli-me-tangere/> (hämtat 14.3.2023).

Organ index

[https://organindex.de/index.php?title=Uusikaarlepyy,_Jepua_Kirche_\(Orgel_im_Kreuzarm\)](https://organindex.de/index.php?title=Uusikaarlepyy,_Jepua_Kirche_(Orgel_im_Kreuzarm)) (hämtat 22.3.2023).

https://organindex.de/index.php?title=Pietarsaari/Pedersöre,_St._Petrus (hämtat 4.4.2023).

”Till Redaktionen af Tidn. Österbottenska Posten”, insändare daterad ”Pedersö den 22 Aug. 1887” i *Österbottenska Posten* 25.8.1887.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/17606?term=orgel&page=2> (hämtat 13.3.2023).

”Ur seminariets matrikel”,

<http://www.nykarlebyvyer.nu/sidor/texter/prosa/hagfors/semi/17semima.htm> (hämtat 4.4.2023).

”Vinsäds-kassa”, *Förvaltningshistorisk ordbok*, Svenska litteratursällskapet.

<https://fho.sls.fi/uppslagsord/8119/vinsadskassa/> (hämtat 14.3.2023).

”Våra gamla kyrkoglar”, sign, G.V. i *Österbottenska Posten* 31.10.1924,

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1446524?page=2> (hämtat 29.3.2023).

Orgelns nuvarande disposition
Urkujen nykyinen dispositio

Huvudverk/Pääpillistö
(Manual/Sormio I)

Rohrflöte 8' ¹	1963
Prinzipal 4'	1963
Flöte 4'	1963
Quint 2 ² / ₃ ' ²	1998
Oktave 2' ³	1963
Mixtur 3-fach ⁴	1963

Positiv/Positiivi
(Manual/Sormio II)

Gedackt 8'	1963
Gedacktfloete 4' ⁵	1998
Gemshorn 2' ⁶	1963
Sesquialter 2-fach	1963
Salzinal 8' ⁷	1998
Tremulant	1998

Pedal/Jalkio

Subbas 16'	1963
Prinzipal 8'	1963
Oktave 4' ⁸	1998

Koppel/Yhdistimet

II/I, I/P, II/P

¹ Delvis ombyggd 1998. Bland annat byttes zinkpiporna i stora oktaven ut mot nytillverkade träpipor. / Osittain muutettu 1998. Muun muassa suuren oktaavin sinkkipillit vaihdettiin uusiin puupilleihin.

² Tidigare Nasat 1 1/3'. Quint fick fem nya pipor i basen och resten av piporna togs från gamla treköriga Choralbaß i pedalen. / Entinen Nasat 1 1/3'. Quint sai viisi uutta bassopillää, ja muut pillit otettiin kolmekuoroisesta jalkioäänikerrasta Choralbaß.

³ Flyttad från andra manualen där den stod under namnet Prinzipal 2'. / Siirretty toiselta sormiolta, missä se oli nimellä Prinzipal 2'.

⁴ Tidigare fyrkörig. Piporna i det högsta koret står kvar, men är tystade. Det står fortfarande 4-fach på registerskylden. / Ennen nelikuoroinen. Ylimmän kouron pillit ovat mykistettyinä jäljellä. Rekisterikylteissä edelleen merkintä 4-kuoroinen.

⁵ Tidigare Quintaden 4', piporna C-Diss nytillverkade, omintonerad till flöjstämman. / Entinen Quintaden 4', pillit C-Diss uudet, äänitytty huiluksi.

⁶ Flyttad från första manualen. / Siirretty ensimmäiseltä sormiolta.

⁷ För stora oktaven användes zinkpiporna från Rohrflöte 8', resten av piporna nytillverkades. Ersatte treköriga Cymbel. / Rohrflöte 8':n sinkkipillit käytettiin suureen oktaaviin, muut pillit ovat uudet. Tuli 3-kuorisen Cymbelin tilalle.

⁸ Omgjord från Choralbaß. / Muunneltu Choralbaßista.